

Terrorisme i den norske mediediskursen

Karen Eimot

Masteroppgave ved Psykologisk Institutt

UNIVERSITETET I OSLO

Mai 2014

Terrorisme i den norske mediediskursen

© Karen Eimot

2014

Terrorisme i den norske mediediskursen

Karen Eimot

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Terrorisme og terrorhandlinger har blitt stadig mer synlige i den norske mediediskursen gjennom de siste tre tiår. Denne samfunnspsykologiske studien undersøker hvordan terrorbegrepet brukes i den norske mediediskursen i tidsperioden fra 1984 til og med 2013. Undersøkelsen har særlig fokus på perioden etter terrorangrepet i New York i 2001 og terrorangrepet i Oslo og på Utøya i 2011. For å kartlegge hvordan terrorbegrepet brukes i etterkant av terrorangrepene i 2001 og 2011, benyttes tematisk analyse for å se hvilke andre begreper som utgjør meningskontekster for terrorbegrepet i ukene etter angrepene. Deretter benyttes longitudinelle undersøkelser av språkbruk over tid for å kartlegge hvordan terrorbegrepet knyttes til disse meningskontekstene i mediediskursen i tidsperioden 1984 – 2013. Studien har avdekket at både terrorangrepet i 2001 og terrorangrepet i 2011 hadde stor innvirkning på mediediskursen rundt terrorisme. Det er både likheter og ulikheter i bruken av terrorbegrepet etter de to terrorhendelsene. Et sentralt funn er at meningskontekster som muslim og islam synes å være stabilt knyttet til terrorisme i mediediskursen i etterkant av angrepene i 2001, mens meningskontekster som høyreekstrem og kristen har vært lite brukt med unntak av i 2011. Resultatene impliserer dermed at terrorisme fremdeles er noe vi i sterk grad forbinder med spesifikke grupper.

Forord

Det å skrive en masteroppgave har vært både givende og krevende. Jeg er så heldig at jeg har hatt utrolige mange flotte mennesker rundt meg gjennom hele prosessen. Jeg vil takke dere for at dette først og fremst har vært en positiv opplevelse.

Først og fremst vil jeg takke mine fantastisk dedikerte, engasjerte og dyktige veiledere, Hilde Eileen Nafstad og Rolv Mikkjel Blakar. Det har vært et stort privilegium å ha dere som veiledere. Dere har stilt opp, støttet og utfordret meg gjennom hele prosessen, og dere har lært meg utrolig mye. Jeg setter stor pris på deres innsats. Jeg vil også takke Pål Johan Karlsen som leste gjennom oppgaven min og kom med innspill.

Gjennom studietiden min har jeg møtt mange fantastiske mennesker og fått gode venner. Fra tiden på bachelorgraden i kultur og kommunikasjon vil jeg særlig trekke frem Anne Cecilie Marie Sølvsberg Louison, Christina B. Sørensen og Helge Skivenes.

Fra mastergraden må jeg spesielt nevne Madeleine Dalsklev, Ingrid Dønåsen, Hanne Smevik, Nora Johanne Hage, Sigrid Møyner Hohle og Vegard Steen Svaagård. Takk for at dere har vært der for meg, og for at vi har kunnet dele både engasjement, glede, latter og tidvis frustrasjon med hverandre. Dere har gjort perioden som masterstudent uforglemmelig.

Jeg vil også takke mamma og pappa. Jeg setter stor pris at dere alltid stiller opp for meg, og gjør alt for at jeg skal de beste forutsetninger for å lykkes i livet.

Til slutt vil jeg også takke alle andre medstudenter, venner fra stallen, venner og medfrivillige fra Det Norske Studentersamfund, alle jeg har jobbet med i tilknytning til Psykologiforbundet, og gode kollegaer og venner fra Meny Carl Berner. Dere har alle bidratt til at studietiden min har bestått av så mye mer enn bare skole, og til at jeg sitter igjen med minner for livet nå som studenttilværelsen min er over.

Karen Eimot, Mai 2014

Innholdsfortegnelse

Introduksjon	1
Teoretisk bakgrunn.....	2
Terrorisme og språk	2
Grupper, ideologi og terrorisme	4
Terrorisme i media	6
Reaksjoner på terrorisme.....	9
Problemstilling	11
Metode.....	12
Design.....	12
Tematisk analyse	16
Epistemologi.....	18
Presentasjon og diskusjon av resultater.....	19
Terrorbegrepet i mediediskursen: En longitudinell analyse.....	20
Felles og unike meningskontekster for terrorbegrepet i mediediskursen.....	23
Felles meningskontekster for terrorbegrepet i mediediskursen i 2001 og 2011	24
Religion.	25
Samhold.....	28
Aggresjon.	30
Frykt.	31
Sikkerhet.....	33
Opplevelse.....	35
Verdier.....	36
Meningskontekster for terrorbegrepet uken etter angrepet i New York	39
Undersøkelser av unike meningskontekster for New York.	40
Meningskontekster for terrorbegrepet uken etter angrepet i Oslo og på Utøya	43
Undersøkelser av unike meningskontekster for Oslo og Utøya	44
Kritiske kommentarer til min undersøkelse	47
Avsluttende kommentarer	48
Referanser.....	51

Introduksjon

Presidenten varsler et omfattende, varig og effektivt svar ovenfor det han kaller «en gruppe barbarer (som) nå har erklært krig mot det amerikanske folk». Han ber sine landsmenn om tålmodighet, fasthet og styrke, og har fått full politisk oppslutning blant de folkevalgte – som ventet og som rimelig er, i USAs nåværende unntakssituasjon. (Aftenposten, 2001)

TV-bildene fra det stadig voksende blomsterhavet utenfor Oslo domkirke er allerede blitt et mektig og imponerende symbol på et folk og en hovedstad som møter meningsløs terror og brutal vold med medmenneskelighet, samhørighet og et sterkt engasjement for å sikre demokrati og toleranse i en tung tid. (Aftenposten, 2011)

Voldelige handlinger som søker å skape frykt, ramme sivile eller endre politiske strukturer har eksistert gjennom alle tider. Samtidig har terrorisme i løpet av de siste to tiårene utviklet seg til å bli et sentralt begrep i vår globaliserte verden. Kalenderen viste 11. september 2001 da en gruppe personer med bakgrunn fra Midtøsten kapret fire passasjerfly og styrtet dem i strategiske mål i New York. 2986 mennesker måtte bøte med livet i verdens mektigste stat da tvillingtårnene kollapset og Pentagon ble satt i brann. Terroristene som stod bak angrepet tilhørte det islamistiske nettverket Al-Quaida, ledet av Osama Bin Laden med base i Afghanistan. Det at de kunne ramme vesten så overraskende og så effektivt, kom som et sjokk. Plutselig lå ordet terror på leppene til mennesker over hele verden, også i Norge.

Senere har omfattende terrorangrep rammet flere vestlige nasjoner, blant annet Spania og England. Ti år etter hendelsene i New York, den 22. juli 2011, kom terrorismen også til Norge. Høyreekstremisten Anders Behring Breivik sprengte en bombe som drepte åtte mennesker i regjeringskvartalet i hjertet av Oslo, før han dro videre til Utøya og skjøt og drepte 69 deltakere på Arbeiderpartiets ungdomsleir. Behring Breivik proklamerte senere seg selv som motstander av multikulturalisme. Han utpekte Arbeiderpartiet som hovedfiende for å ha bidratt til det han mente var en sterkt uheldig samfunnsutvikling. I etterkant av disse hendelsene ble terror en integrert del av hverdagsdiskursen i Norge. Det er den norske mediediskursen om terrorisme som er temaet i denne oppgaven. Jeg studerer terrorbegrepet i norske medier i tilknytning til hendelsene i New York i 2001 og i regjeringskvartalet og på Utøya i 2011. I tillegg studerer jeg den norske mediediskursen *før* disse to terrorhendelsene fant sted, og hvordan mediediskursen utviklet seg *i ettertid* av hendelsene. Tidsspennet for analysen er fra 1984 til og med 2013.

Teoretisk bakgrunn

Terrorisme og språk

På slutten av 1700-tallet, under den franske revolusjonen, ble ordet *terror* for første gang en del av det franske hverdagsvokabularet (Bongar, 2007; Mahan & Griset, 2013). I dag brukes terrorbegrepet i hverdagspråket i mange kulturer og samfunn. Et eksempel på en norsk definisjon av begrepet i dag finner vi i Boksmålsordboka. Her defineres ordet terror som “organiserte voldshandlinger som skal skape sterk frykt” (“terror”, 2010). Denne definisjonen er imidlertid en av mange ulike avgrensninger som brukes. Selv om terrorisme og terrorbegrepet har blitt en del av hverdagspråket, er ordet utfordrende å avgrense (Chrenshaw, 2000; Cooper, 2001; McCormick, 2003). Det er ulike meninger om hva terrorisme handler om og hva som bør regnes som terrorisme.

Å etablere kunnskap om hvordan begreper brukes er viktig. Begreper er med på å legge premissene for kommunikasjon i hverdagen. Ord og språk legger til rette for kommunikasjon og dermed dannelsen av meningsfellesskap. Ord og språk knytter mennesker til hverandre og til verden rundt (Blakar, 2006). Språket gir oss mulighet til å formidle våre tanker, forståelser og følelser til andre (Chiu & Hong, 2006). Men på samme måte som det meste i verden kan fortolkes på mer enn én enkelt måte, vil det heller aldri være kun én måte å snakke om noe på. Språket er dermed ikke et nøytralt verktøy som reflekterer en utvetydig virkelighet (Blakar, 2006). Språkbruk og valg av ord reflekterer en viss forståelse av verden (Jørgensen & Phillips, 1999). For ordene vi bruker bærer med seg meninger, konnotasjoner og perspektiver (Ginges, Atran, Sachdeva & Medin, 2011).

Når et ord eller en benevnelse velges fremfor en annen, skapes et rammeverk for hvordan noe skal tolkes (Harré, 2004). Ord og språk definerer dermed samtidig enten implisitt eller eksplisitt hvilke sosiale realiteter som tas for gitt, eventuelt ønskes å ta for gitt (Blakar, 2006). Det er derfor ikke likegyldig hva som gis merkelappen terrorisme i hverdagspråket, eller hvem vi omtaler som terrorist. Når vi velger ord og begreper, er vi med på å etablere en delt sosial realitet om terrorister og terrorisme. Hvilken merkelapp man tillegger en person eller en handling kan også ha stor betydning for hvilke reaksjoner handlingen får i ettertid (Harré, 2004).

Bill Braniff, leder av National Consortium for The Study of Terrorism and Responses to Terrorism ved Universitetet i Maryland i USA, peker på at utfordringene med å presisere terrorbegrepet har sammenheng med ordets sterke politiske og kulturelle forankringer og at

begrepet er knyttet til sterke følelser og verdier (Barnes, 2012). Terrorisme som fenomen har sterke psykologiske affektive komponenter, fremfor alt frykt. Målet for terrorister er ikke bare å skape umiddelbar frykt her og nå. Terrorisme dreier seg også om en langvarig følelsemessig påvirkning på samfunnet gjennom å svekke en befolknings tillit til viktige samfunnsinstitusjoner (Ditzler, 2004). Terrorisme og terror er to forskjellige ord brukt i hverdagsspråket, men som kan ha litt ulik betydning (Mahan & Griset, 2013). Mens ordet terrorisme henviser til fenomenet terrorisme i seg selv, henviser ordet terror i noe større grad nettopp til den sterke følelsen av frykt. Mahan og Griset (2013, s. 1 - 2) presiserer om innholdet og bruken av de to ordene:

The word terrorism is often used interchangeably with the word terror, causing definitional confusion and blurring the boundaries between other types of violent behavior and terrorism. Many activities, from war to rampages of youth gangs to writing science fiction, are meant to strike terror into the enemy (or reader).

Mahan og Griset (2013) viser her hvordan begrepet terror favner bredere enn begrepet terrorisme. Selv om terrorbegrepet brukes for å beskrive terrorhandlinger, fanger ordet terror også inn den psykiske og emosjonelle fryktreaksjonen. Terroristiske handlinger søker dermed å skape fryktoplevelser. At ordet som brukes om en handling i seg selv er direkte knyttet til følelsen av frykt, synliggjør tydelig det sterke psykologiske aspektet ved terrorisme. Videre hevder Cooper (2001) at ordet terrorisme alltid vil være et negativt ladet begrep i et samfunn. Terrorismebegrepet vil derfor ikke kunne knyttes opp mot handlinger som oppleves som positive.

Selv om begrepet terrorisme kan ha ulike betydninger, presiserer Harré (2004) at det i de fleste tilfeller finnes en konsensus om når en handling er en terrorhandling eller ikke. Cooper (2001) hevder at det er hvilke midler som benyttes som er det avgjørende for om man avgrenser og definerer noe som terrorisme eller ikke. I dag forsøker verdenssamfunnet å komme frem til definisjoner eller avgrensninger på tvers av landegrenser. Global Terrorism Database er en database hvor terrorhandlinger over hele verden lagres og registreres (LaFree & Dugan, 2007). For å inkluderes som en terrorhandling i denne databasen må handlingen oppfylle tre faste kriterier. For det første må handlingen være intensjonell. For det andre må den innebære enten vold eller trusler om vold. Det tredje kjennetegnet er at handlingen må være utført av ikke-statlige aktører. I tillegg må to av tre andre kriterier også oppfylles.

Handlingen må være motivert enten av politiske, økonomiske, sosiale eller religiøse mål. Handlingen må ha som mål å påvirke flere enn de som blir direkte berørt. Til sist må handlingen ligge utenfor hva som kan regnes som legitime krigshandlinger (LaFree & Dugan, 2007). Følger vi denne avgrensningen, ser vi at terrorhandlinger kan utføres av både enkeltindivider og grupper. Videre ser vi at handlingene er motivert av en bestemt type målsettinger og søker å påvirke flere enn de som berøres direkte. Selv om noen slår fast at de kjemper for frihet, må de fremdeles regnes som terrorister dersom de tar i bruk terroristiske metoder for å nå sine mål (Cooper, 2001). Mahan og Griset (2013) slår også fast at det i en fremtidig verden med stadig nye potensielle terrormetoder må være handlingene og virkemidlene som avgjør hva som er terrorisme. De eventuelle intensjoner menneskene som utfører dem selv uttrykker at de har er underordnet. Samtidig ser vi at denne begrepsdefinisjonen av hva som skal forstås som terrorisme, knyttes opp mot personens eller gruppens ideologier eller livsanskuelser.

Grupper, ideologi og terrorisme

Psykologi og samfunnsfag bruker ideologibegrepet om forståelser og verdssystemer i samfunn og kulturer, og særlig de dominerende forståelsene (Billig, 1997; Nafstad & Blakar, 2012). Ideologier legger grunnlaget for språkbruk ved at de gir forståelsesrammer for hendelser som finner sted og for hvordan verden fungerer (Barker, 2008). For enkeltindivider er ideologier meningsmønstre for å tilegne seg kunnskap om og forstå verden rundt seg (Nafstad, Carlquist & Blakar, 2012). Ideologier er også verktøy for samhandling mellom mennesker, de binder sosiale grupper sammen og gir legitimitet til bestemte forståelsesformer (Barker, 2008). Ideologier er videre, som vi kan trekke ut fra LaFree og Dugan (2007), et sentralt begrep i analyser av terrorisme. For hva er det som gjør at noen blir terrorister? Er det personlighetsfaktorer, eller er det ideologiske forståelsesformer? Eller kanskje er det samspillet mellom individet og den sosiale konteksten med sine ideologier?

Det har vist seg at individuelle faktorer som personlighet, utdanningsnivå og psykisk helse ikke er spesielt forskjellig mellom terrorister og andre mennesker (Ginges et al., 2011). La oss for eksempel ta for oss terrornettverket Al-Qaida og utdanning. Studier av Al-Qaida viser at majoriteten av de som er tilknyttet dette nettverket har tatt utdanning ved sekulære universiteter (Ginges et al., 2011). Dette tyder på at utdanning ikke er noe som beskytter mot radikalisering. Videre peker McCauley (2007) på at en rekke undersøkelser viser at terrorister ikke har spesielle psykologiske egenskaper som gjør dem mer i stand til å utføre

terrorhandlinger enn andre. Det at individuelle faktorer som utdanning og personlighet synes å ha liten forklaringsverdi på hvorfor noen blir terrorister, viser at de sentrale forklaringene heller må ligge på gruppe- eller samfunnsnivå. Når man skal undersøke terrorisme, er man derfor nødt til å forstå individers handlinger innenfor en større sosial, kulturell og historisk kontekst. Hallett (2004, s. 65) presiserer at det må være et samspill mellom individer og samfunnsfaktorer:

(...), one cannot say that the terrorists' social milieu "creates" him. To do so is to deny the terrorist his individuality, his moral agency. Like all criminals, only terrorists can "create" terrorists. Terrorists do this through personal decisions that they make and the action that they take. That said, one must immediately recognize that some social milieus are more favorable to the creation of terrorists than others.

Samfunnsmessige uroligheter og dårlige levekår kan bidra til å skape grobunn for terrorisme (Ginges et al., 2011). Hallett (2004) peker på at faktorer som virker muliggjørende for potensielle terrorister eller terrornettverk kan være fattigdom og opplevelse av sosialøkonomisk urettferdighet og marginalisering, og kulturer preget av manglende respekt og toleranse. Slike samfunn kan være samfunn der flere vil akseptere vold sammenliknet med samfunn preget av fred, toleranse og mindre økonomiske forskjeller mellom mennesker (Hallett, 2004). Uroligheter og dårlige levekår kan oppleves å skyldes både faktorer i eget land, som politisk ledelse, og andre lands innblanding i indre anliggende (Ginges et al., 2011). Politiske og sosiale forhold kan følgelig enten legge til rette for at individer utvikler seg til terrorister, eller motvirke en slik utvikling (Hallett, 2004). Hallett (2004) peker imidlertid på at samfunnsfaktorer ikke er den avgjørende forklaringsfaktoren. De aller fleste som lever under vanskelige forhold tyr likevel ikke til terrorisme.

Det er gjerne flere som sympatiserer med kampsakene og verdensforståelsene til terrorister enn de som faktisk velger å bli med i terrornettverk og være aktive i terrorhandlinger. I Norge uttrykte for eksempel flere grupper og enkeltpersoner på den radikale høyresiden sympati med kampsakene til Behring Breivik i etterkant av angrepene. De fleste tok imidlertid avstand fra hans handlinger. Ekstreme meningssystemer og verdensforståelser er dermed ikke en tilstrekkelig motivasjon for å bli en terrorist eller for å akseptere voldshandlinger. Crenshaw (2000) peker på det er at selve gruppene som terroristene er del av som har avgjørende betydning. Det er opplevd gruppetilhørighet,

gruppesolidaritet og gruppens rådende ideologier som sammen synes å utgjøre de mest relevante utløsende faktorene når noen velger å bli aktive i et terrornettverk (Crenshaw, 2000). Ginges et al. (2011) slår også fast at graden av opplevd tilknytning og lydighet til en gruppe, med sine ideologiske verdier, er den sentrale motivasjonsfaktoren for å delta aktivt i terrorhandlinger.

Innad i en gruppe bygges det stadig opp en egen ideologisk forståelse av hvordan verden henger sammen og bør forstås. Hvis gruppen også isolerer seg fra omverdenen, vil denne gruppeforståelsen bli lite utfordret av andre. Mangel på motideologier vil forsterke gruppens, og dermed også de individuelle, meningssystemene (Nafstad, Blakar, Carlquist, Phelps & Rand-Henriksen, 2009). Moghaddam (2004) hevder at terrorister på individnivå skiller seg fra andre kriminelle ved at de har en sterk overbevisning om at deres handlinger er riktige å utføre. Det brukes gjerne kategoriske binære opposisjoner innenfor ekstremistiske verdensforståelser, hvor verden deles inn i de “gode” og de “onde” aktørene (Moghaddam, 2004). Handlingene som utføres rettferdiggjøres gjennom at ens gruppe og en selv tilhører den “gode” siden. Meningsmotstandere av terroristenes verdensforståelser blir kategorisert som å tilhøre den «onde» kategorien (Moghaddam, 2004). Terroristgrupper formulerer gjerne ideologier som dreier seg om at de må endre samfunnsforholdene eller å gi en stemme til de svake (Hallett, 2004). Bruk av alle midler kan dermed rettferdiggjøres for å nå målet om for eksempel en stemme til de undertrykte eller om bedre samfunnsforhold (Hallett, 2004). Ulike overbevisninger og forståelsesrammer kan følgelig være en drivkraft for ekstreme handlinger som terrorhandlinger (Moghaddam, 2004). Slik medvirker ideologier til radikaliseringsprosesser på individ-, gruppe- og samfunnsnivå.

Ideologier er følgelig sentrale for å forstå hva som kan gi grobunn for terrorisme. Ideologier vil også påvirke et samfunns reaksjoner på terrorhendelser. Fordi ideologier synliggjøres gjennom språkbruk, kan en god kilde til kunnskap om ideologier være språkbruk i for eksempel massemedier (Nafstad, Blakar, Carlquist, Phelps & Rand-Henriksen, 2007; 2009).

Terrorisme i media

Medier er sentrale formidlere av hva som skjer i den moderne verden (Perse, 2001). O’Shaughnessy & Stadler (2002, s. 38) beskriver hvordan journalister, medieprodukter og mediebrukere alle er del av en større sosial kontekst som samtidig påvirker og former dem: “The media are one of the social forces that produce popular common sense, the general

social beliefs and feelings of a society. In turn, these social beliefs and values influence the media, who reflect them". De fleste mennesker i verden berøres ikke direkte av terrorangrep. Men folk overalt i verden kan få informasjon om hva som har skjedd, særlig gjennom massemedier. For de fleste vil den dominerende informasjonsgiveren om store hendelser være mediene.

Et terrorangrep vil vanligvis umiddelbart dekkes av forskjellige nyhetsmedier. I etterkant av hendelsene i USA i 2001 og i Norge i 2011 havnet også terrorbegrepet på tastaturet til store deler av Norges journalister. Ordet terror gikk fra å være sporadisk nevnt i norske medier i millenniumsåret, til å dekke forsider og dominere innholdet i mediene i 2001. Gjennom å representere hendelser og gi oss informasjon, forklarer mediene oss hvordan den verden vi lever i fungerer (O'Shaughnessy & Stadler, 2002). I krisetider og ved spesielle hendelser som innebærer frykt og usikkerhet tyr mennesker i enda større grad til mediene for forklaringer og informasjon enn ved normaltillstander (Perse, 2001). Nyheter er dermed innflytelsesrike i den offentlige konstruksjonen av mening, men nyheter kan ikke bare forstås som objektive gjenfortellinger av noe som har skjedd. Som Barker (2008, s. 316) påpeker:

The selection of items for inclusion as news and the specific ways in which a story is constructed are never neutral or objective. They are always a particular version of events. News narratives concern explanations for the way things are. They offer us frameworks of understanding and rules of reference about the way the world is constructed.

Som Barker (2008) her viser, fungerer medier som kulturelle og meningsskapende aktører. Måten en nyhetshistorie bygges opp og presenteres på, legger et rammeverk som oppfordrer lesere til å forstå den bakenforliggende hendelsen på en viss måte (Entman, 1991). Disse forståelsesrammene av en hendelse bygges opp ved hjelp av metaforer, konsepter, symboler, nøkkelord og visuelle bilder i nyhetene (Entman, 1991). Når visse meningskonstruksjoner gjentas og understrekes, tydeliggjøres ideologiske oppfatninger og ideer om hendelser og den sosiale verden. Andre oppfatninger får mindre plass eller tas ikke med i det hele tatt (Entman, 1991). Mediers representasjoner av verden er følgelig både selektive og verdiladede (Barker, 2008).

Det at nyheter er innflytelsesrike i den offentlige konstruksjonen av mening, innebærer imidlertid ikke at alle mennesker vil oppfatte, forstå og oppleve en konkret nyhetshendelse på

nøyaktig samme måte (Entman, 1991). Medier er ikke den eneste sosiale meningskapende aktøren i et samfunn (O'Shaughnessy & Stadler, 2002). Mennesker samhandler også med andre mennesker og er en del av ulike sosiale systemer. Mange meningskapende prosesser finner derfor sted i interaksjoner mellom individer, i grupper og i ulike systemer med sine sosiale og kulturelle verdier (Bronfenbrenner, 1979). Likevel har en dominerende mediekonstruksjon stor betydning for majoritetens oppfatninger og tanker om en hendelse, for eksempel om en terrorhandling, i mange samfunn i dag. Medier har stor innflytelse både på enkeltindivider og kollektive forståelser i våre moderne samfunn, for stadig mer av hverdagskommunikasjonen finner sted nettopp i mediene (Perse, 2001). Bestemte måter å fremstille en hendelse på kan være dominerende i det pågående nyhetsbildet, og disse konstruksjonene kan legge føringer for hvordan mediebrukere oppfatter det som har skjedd. Selv om også flere idé- og meningskonstruksjoner legges frem i media, er det gjerne de dominerende rammeverkene som har mest påvirkningskraft (Entman, 1991).

Som tidligere diskutert kategoriseres mennesker innenfor en ekstremistisk verdensforståelse gjerne som henholdsvis de "gode" og de "onde" aktørene (Moghaddam, 2004). Men sosial kategorisering skjer også innenfor mer utbredte og hverdagslige forståelsesrammer, og handler om at vi klassifiserer andre mennesker ut fra hvem de er like som og hvem de er ulike fra (McGarty, 1999). Greer og Jewkes (2005) har vært opptatt av å se hvordan mediediskursen gjerne bruker "otherness" som årsak til avvikende atferd. Begrepet "otherness" henviser her til hvordan mennesker med avvikende eller ekstrem atferd konstrueres som "de andre" istedenfor som en del av "oss" i inngruppen (Greer & Jewkes, 2005). Greer og Jewkes (2005) påpeker at ved ekstreme hendelser som terrorhandlinger, er denne oppdelingen mellom og "de andre" i media enda tydeligere. Terroristen fremstilles ikke som en av oss vanlige mennesker. Bruken av begrepet "otherness" viser hvordan terrorisme dermed blir et etnosentrisk begrep i hverdagspråket. "Otherness" henviser til mennesker som er ulike oss selv. Terroristen er en som står fullstendig utenfor alle våre sosiale, kulturelle og moralske referansesystemer (Greer & Jewkes, 2005). De potensielle subjektposisjonene for en terrorist er lite åpne for diskusjon eller reforhandlinger. Terrorister er rett og slett ondskapsfulle og avvikende mennesker (Greer & Jewkes, 2005). Det er dermed ikke bare terrorgrupper som bruker sterke skiller mellom hvem som tilhører vekselvis "de gode" og "de onde" aktørene. Nyhetsmedier har også en praksis med å skape et skille mellom onde og gode aktører i et samfunn (Schudson, 2003).

Terrorister i den moderne verden bruker mediene strategisk for å synliggjøre saken sin. Den Israelske statsministeren Benjamin Netanyahu påpeker: “Unreported, terrorist acts would be like the proverbial tree falling in the silent forest” (sitert i Hoffman, 2006, s. 184). Terrorister har ofte beskjedne påvirkningsmuligheter i tradisjonelle politiske eller sosiale fora. Har terrorister en slik klar avmaktsposisjon i samfunnets ulike fora, kan det føre til at de griper til spektakulære angrep for å få mediers oppmerksomhet (McCormick, 2003; Hoffman, 2006). Hallett (2004) peker på at det viktigste skillet mellom terrorhandlinger og andre kriminelle handlinger ikke bare dreier seg om den politiske ideologien som ligger bak. Terrorhandlinger gjerne er mer teatraliske og dramatiske enn vanlige kriminelle handlinger. Slike ekstreme handlinger får høy mediedekning, som gir økt publisitet til terroristenes sak (Hallett, 2004). Gjennom medieoppmerksomheten etter dramatiske terrorangrep kan terroristene dermed oppnå stor psykologisk makt i et samfunn (Ditzler, 2004). Medier blir dermed viktige midler for terrorister, fordi de bringer handlingen ut til terroristenes intenderte publikum (McCormick, 2003). Gjennom medier kan de gjøre sin sak kjent og dermed oppnå en form for politisk og samfunnsmessig innflytelse. Undersøkelser viser imidlertid at majoriteten i et samfunn i svært liten grad viser støtte for terroristers kampsaker til tross for at terrorangrep har fått høy mediedekning (Guin & Hoffman, 1993; Hoffman, 2006). Terrorhandlinger dreier seg imidlertid ikke bare om å synliggjøre bestemte oppfatninger og idéer om sosiale, politiske og økonomiske forhold i et samfunn. Terrorhandlinger søker som nevnt å skape frykt og usikkerhet i et samfunn. På denne måten får terrorisme likevel stor innvirkning både på individer og samfunn.

Reaksjoner på terrorisme

Terrorhendelser har stor innvirkning på mange mennesker. Ditzler (2004) drøfter hvordan den psykologiske effekten av et terrorangrep skiller seg fra den psykologiske effekten av andre dramatiske og tragiske hendelser som for eksempel naturkatastrofer. Naturkatastrofer oppleves og forstås som uintenderte hendelser utenfor menneskelig kontroll.

Terrorhandlinger, derimot, er intenderte handlinger som ansvarlige aktører har planlagt og gjennomført (Ditzler, 2004). De som rammes direkte blir eksponert for grusomme situasjoner, og kan få store fysiske skader og psykiske lidelser (Ditzler, 2004). Gjennom mediene formidles det som har skjedd til mennesker som ikke var til stede under selve terrorhendelsen. Terrorhandlinger blir dermed psykologisk belastende for langt flere mennesker enn det fåtallet

som rammes direkte. I etterkant vil mange kunne oppleve en stadig frykt for at nye terrorangrep kan skje, og en stadig frykt for egen og andres sikkerhet (Ditzler, 2004).

Frykten for fremtidig terror kan ha stor innvirkning hvordan mennesker velger å leve sine liv, enten man har opplevd terror selv eller bare kjenner til det gjennom media. For eksempel har man i USA sett at terrorangrep som har involvert passasjerfly har ført til mange avbestillinger av flyturer i etterkant (Hoffman, 2006). Schuster et al. (2001) undersøkte stressreaksjoner hos amerikanere som ikke selv hadde opplevd terrorangrepet i 2001. Undersøkelsene deres tok for seg perioden 14. – 16. september for å fange opp de umiddelbare reaksjonene til folk. Schuster et al. (2001) fant at 90 % av personene som deltok i undersøkelsen viste symptomer på stressreaksjoner. 44 % av dem hadde også minimum et symptom på en alvorlig stressreaksjon. Respondenter som hadde sett mye av dekningen av terrorangrepet på TV hadde mer alvorlige stressreaksjoner. Schuster et al. (2001) konkluderte med at når det var så mange som fikk stressreaksjoner, opplevde og identifiserte amerikanere flest seg med de som ble direkte rammet. Hele Amerika ble rammet og fryktet nye angrep.

Miguel-Tobal et al. (2006) sammenliknet utbredelsen av posttraumatisk stressyndrom (PTSD) og depresjon hos et representativt utvalg i befolkningen i New York etter angrepet i 2001 og Madrid etter angrepet i 2004. Deres undersøkelser viste at 2,3 % av utvalget i Madrid anga å ha utviklet symptomer på PTSD og 8 % viste symptomer forenelige med depresjon. Til sammenlikning viste hele 7,5 % av utvalget i New York symptomer på PTSD, mens 9,7 % hadde depresjonssymptomer (Miguel-Tobal et al., 2006). Miguel-Tobal et al. (2006) pekte på at når det var mer stressreaksjoner i New York, kunne det henge sammen med at nesten hele New York opplevde hendelsen på nært hold. Angrepet var så omfattende at de lammet hele byen. Mediebildene fra New York var også sterkere enn de fra Madrid, med direktesendte bilder av blant annet mennesker som hoppet i døden fra de brennende tvillingtårnene.

Det er ikke bare enkeltmennesker som berøres av terrorisme. Flere undersøkelser viser at terrorhendelser påvirker hele samfunnet, med ulike kortsiktige og langsiktige samfunnsmessige effekter. En studie fra Traugott et al. (2002) viste at mellommenneskelig tillit og tillit til den politiske ledelsen gjerne økte umiddelbart etter terrorhendelsene i USA i 2001. I Norge publiserte Senter for Forskning på Sivilsamfunn og Frivillig Sektor samme år som angrepene på regjeringskvartalet og Utøya skjedde rapporten «Hva gjør terroren med oss som sivilsamfunn?». I denne rapporten la Wollebæk, Enjolras, Steen-Johnsen og Ødegård (2011) frem data om hvordan mellommenneskelig tillit, tillit til institusjoner, og politisk og sivil engasjement, ble påvirket av hendelsene den 22. juli. I undersøkelsen sammenliknet de

selvrapporteringsdata og intervjudata samlet inn i forkant av 22. juli med data om de samme temaene samlet inn i august det samme året. Forskerne konkluderte med at hendelsene så ut til å ha ført til økt tillit og økt sosialt engasjement blant folk, og at angrepene dermed hadde styrket sivilsamfunnet på kort sikt (Wollebæk et al., 2011). I en oppfølgingsrapport fra 2012 konkluderte imidlertid forskergruppen med at både samfunnsengasjement og mellommenneskelig tillit var gått tilbake til det nivået det lå på før terrorhandlingene den 22. juli. Rapporten la også frem data som viste at støtte til overvåkningstiltak hadde økt. Om dette ville utgjøre en permanent endring, kunne undersøkelsen ikke besvare (Wollebæk, Enjolras, Steen-Johnsen & Ødegård, 2012). For undersøkelsen studerte ikke disse samfunnstemaene og endringer i dem over lengre tid.

Undersøkelser av mediedekning i krisesituasjoner viser generelt hvordan samhold fremstår som ekstra viktig i kriseperioder (Perse, 2001). I krisesituasjoner bygger medier solidaritet mellom mennesker og reduserer motsetninger i samfunnet (Perse, 2001). Collins (2004) har vært opptatt av hvordan kollektive traumer fører til mer solidaritet mellom mennesker i løpet av de første ukene. Disse positive psykologiske virkningene er imidlertid, som i Norge, gjerne ikke varige over lengre tid.

Terrorisme rammer folk i mange nasjoner både direkte og indirekte. I den foreliggende undersøkelsen vil jeg konkret kartlegge og identifisere språkbruken rundt terrorisme i norske medier. Jeg er særlig opptatt av hva som skjer med terrorismebegrepet når store terrorhendelser finner sted.

Problemstilling

Denne “mixed-method” studien undersøker terrorismediskursen slik den avspeiler seg i språket i norske medier fra 1984 – da det ble etablert et søkbart norsk elektronisk arkiv over media og mediespråk – og frem til og med 2013 – det siste året som er tilgjengelig når denne studien gjennomføres. Gjennom tematisk analyse og longitudinelle undersøkelser vil studien kartlegge og undersøke hvordan terrorbegrepet knyttes opp mot og brukes sammen med andre begreper i den norske mediediskursen.

I løpet av det tidsspennet på tre tiår som dekkes av denne undersøkelsen er det to hendelser som utpeker seg som spesielt interessante når det gjelder å undersøke terrorismediskursen i norske medier: Angrepet på World Trade Centre i New York 11. september 2001 og angrepet på regjeringskvartalet og Utøya 22. juli 2011. Disse to hendelsene er så spesielle og skiller seg så klart ut fra ”den daglige utviklingen” fra 1984 til

nå at det har vært naturlig å ha en todelt problemstilling for å belyse terrorismediskursen og endringer i denne i norske media gjennom den aktuelle tidsperioden.

Den første problemstillingen er: *Hvordan ble terrorismediskursen i perioden omkring angrepet i New York og Oslo/Utøya presentert og avspeilet i norske medier?* Her vil jeg se både på bruken av selve terrorbegrepet og på hvilke ord og begreper som brukes sammen med terrorbegrepet i fremstillingen av disse to hendelsene.

Den andre problemstillingen er: *Hvordan har terrorbegrepet i den norske mediediskursen utviklet seg gjennom de siste tre tiår (1984-2013)?* Her vil jeg se på bruken av terrorbegrepet longitudinelt, og hvordan terrorbegrepet knyttes sammen begrepene fra den tematiske analysen, i tidsperioden for undersøkelsen. De to problemstillingene er integrerte ved at jeg i de longitudinelle analysene vil se spesielt på utviklingen over tid av ord og begreper som viste seg sentrale i beskrivelsen av en eller begge de to ekstreme hendelsene i 2001 og 2011. Problemstillingene er også integrerte på den måten at jeg vil se om de endringer jeg finner i språkbruken om terrorisme i respektive 2001 etter angrepet New York og i 2011 etter angrepet i Oslo og på Utøya holder seg, eller om de forsvinner ganske raskt etter de dramatiske terrorhendelsene. For angrepet i New York i 2001 har vi altså et tidsspenn på tolv år for å se om eventuelle endringer holder seg, men for angrepet på Oslo og Utøya i 2011 har vi bare to år.

Metode

Design

For å belyse disse to problemstillingene utviklet jeg et design hvor jeg benyttet både kvalitative og kvantitative metodologier. De problemstillingene jeg har formulert krever “mixed-method” tilnærminger, der man først identifiserer relevante og interessante søkeord gjennom kvalitative metoder og deretter kartlegger endringer i bruken av disse over tid gjennom bruk av longitudinell kvantitativ metodologi.

For systematisk å identifisere avisartikler til undersøkelsen min, benyttet jeg det elektroniske mediearkivet Retriever (tidligere A-tekst)¹. Avisartiklene fra databasen til Retriever utgjorde datamaterialet for analyser av språkbruk og språklige endringer i terrorismediskursen i norske medier. Retriever omfatter et meget stort og etter hvert nærmest

¹ Retriever er et elektronisk arkiv over norske medier og inneholder for tiden over 100 aviser og skriftlige medier.

heldekkende korpusmateriale over norsk avisspråk. Som materiale for de kvalitative analysene identifiserte jeg alle artikler publisert innenfor utvalgte tidsperioder som inneholdt ordet *terror*². Retriever er også velegnet for kvantitative analyser fordi man enkelt kan få frem hvor mange artikler som inneholder et bestemt ord eller uttrykk innenfor avgrensede tidsperioder. I denne undersøkelsen har jeg valgt å se på hvordan antall artikler årlig som inneholder ordet *terror* og andre søkeord som jeg identifiserer gjennom de kvalitative analysene varierer fra 1984 til 2013³.

Det elektroniske mediearkivet Retriever, som ble etablert i 1984, er bygget opp på en slik måte at stadig nye aviser inkluderes i arkivet. For tiden (2014) blir over 100 aviser eller trykte medier kontinuerlig arkivert i Retriever. Retriever utgjør følgelig et meget omfattende korpusmateriale over norsk avisspråk. Det er derfor med dette søkbare elektroniske arkivet mulig å identifisere og kartlegge ulike endringer i språkbruken i media over tid. For å sikre representativitet i språkanalysene bør et utvalg av tilgjengelige aviser med ulike profiler inkluderes. For ulike aviser vil ut fra sine ideologiske perspektiver gi ulike presentasjoner og beskrivelser av for eksempel terrorhandlinger. Avisene avspeiler samfunnet på ulike og særegne måter. Måten det elektroniske arkivet er bygget opp på, ved at det over tid stadig er blitt inkludert nye aviser, gjør det lettere å sikre representativitet i en samtidsanalyse enn i en longitudinell, historisk analyse. Eller som Nafstad, Blakar & Rand-Hendriksen (2009, s. 152) uttrykker: ”det er lettere å etablere representativitet i en synkron samtidsanalyse enn i en longitudinell, diakron analyse.” Med over 100 aviser eller trykte medier tilgjengelige i 2014 vil det være lett å etablere et representativt utvalg for det siste året/de siste årene. Imidlertid er det bare en avis, Aftenposten, som har vært inkludert fra det elektroniske arkivet ble etablert i 1984. For å få et lengst mulig tidsspenn for analysene har jeg derfor basert meg på Aftenposten, noe som sikrer et tidsspenn på tre tiår (1984-2013)⁴.

Fordi jeg baserer beskrivelsen på bare en avis, Aftenposten, er det nødvendig å vurdere om Aftenpostens er representativ som indikator på endringer i mediespråket når det gjelder beskrivelser og presentasjoner av terrorisme. Innenfor Oslo Ideologiprojekt er det

² Ved å benytte søkestrengen **terror** i Retriever fanger jeg ordet *terror* i absolutt alle varianter og sammensetninger som det er blitt brukt i.

³ Denne undersøkelsen gjennomføres innenfor rammen av Ideologiprojektet (for en oversikt se Nafstad & Blakar, 2012). Beskrivelsen av metoden bygger derfor på og ligger tett opp til beskrivelser av analysemetodene som er gitt i tidligere artikler fra Ideologiprojektet, men er selvfølgelig tilpasset de spesielle problemstillinger som formuleres i denne undersøkelsen.

⁴ VG har senere blitt scannet inn helt tilbake til 1945, men Ideologiprojektets erfaringer (Nafstad, Blakar, Botchway, Bruer, Filkukova & Rand-Hendriksen, 2012) tyder på at søking i det scannede materialet gir mer ustabile og ikke-reliable resultater. Jeg har derfor (som Ideologiprojektet forøvrig) avgrenset meg til Aftenposten og perioden fra 1984.

utviklet en metodologi hvor man for å få et uttrykk for representativiteten korrelerer utviklingstendensen man finner i Aftenposten for hvert enkelt søkeord med det utviklingsmønsteret man finner for det samme søkeordet i de fem andre avisene som er elektronisk arkivert senest fra 1992 av. De fem andre avisene/mediene som er arkivert så tidlig som fra 1992 av, er: Bergens Tidende, Dagens Næringsliv, Nordlys, NTB og VG. Innenfor Ideologiprojektet har man tradisjonelt bare inkludert søkeord der utviklingsmønsteret man finner i Aftenposten fra 1992 av samsvarer (korrelerer Pearsons r signifikant på 0,05-nivå) med det utviklingsmønsteret man finner i de fem andre avisene samlet fra 1992 av, det vil si for mer enn to tredjedeler av tidsperioden 1984-2013. Denne fremgangsmåten vil sikre at analysene er mest mulig representative for språkbruken i den offentlige diskursen.

Når man skal kartlegge endringer i bruken av ulike ord, for eksempel terrorbegrepet, over tid, er det to potensielle feilkilder som det må kontrolleres for. For det første, det er variasjon i det totale antallet artikler som publiseres i en avis, i vårt tilfelle Aftenposten, fra år til år. For det andre, gjennomsnittslengden av artiklene i en avis kan også variere fra år til år. Begge disse faktorene påvirker hvor ofte et tilfeldig valgt ord har mulighet for å dukke opp i avisen i løpet av et år. Fordi en avis publiserer et forskjellig antall artikler med varierende gjennomsnittslengde per år, må det benyttes en baseline korreksjonsfaktor. Innenfor Oslo Ideologiprojekt benyttes den gjennomsnittlige utviklingen av de 10.000 mest frekvente ordene i det norske språk som empirisk korreksjonsfaktor (Nafstad et al., 2012; Rand-Hendriksen, 2008).

De longitudinelle analysene blir utført i to faser: Først blir bruken av selve terrorismebegrepet over tid gjennom 30-årsperioden fra 1984 til og med 2013 kartlagt. I denne analysen benyttes søkestrengen *terror* for å fange terrorbegrepet i absolutt alle varianter og sammensetninger som det er blitt brukt i. Etter at de tematiske analysene (se nedenfor) er utført for å kartlegge hvilke ord, uttrykk og temaer som går sammen med terrorbegrepet i avisartiklene, blir det så gjennomført longitudinelle søk gjennom den samme tidsperioden (1984-2013) for noen av de sentrale ordene og begrepene som blir identifisert gjennom den tematiske analysen.

I tillegg til denne kvantitative analysen av eventuelle endringer over tid i bruken av selve terrorismebegrepet gjennom de siste tre tiår, vil endringer også bli kartlagt gjennom en kvalitativ analyse. Avisartikkelmaterialet til denne kvalitative analysen ble etablert ved at jeg delte inn 30-årsperioden i 10-års sykluser og skrev ut artikler som inneholdt terrorbegrepet

(søkt ved hjelp av søkestrengen *terror*) fra 1984, 1994, 2004 og 2013⁵. Fordi det vil være variasjon gjennom året for når terrorisme er på dagsorden i media, skrev jeg ut alle artikler som inneholdt terrorbegrepet fra første uken i januar, første uken i april, første uken i juli og første uken i oktober fra hvert av disse fire årene. Dette resulterte i totalt 361 avisartikler; 58 artikler fra 1984, 31 artikler fra 1994, 217 artikler fra 2004 og 55 artikler fra 2013 som danner materiale for en kvalitativ longitudinell analyse av den historiske utviklingen.

Som et eget materiale for kvalitativ analyse skrev jeg dessuten ut samtlige artikler i Aftenposten som inneholdt terrorbegrepet i uken etter 11. september 2001 og i uken etter 22. juli 2011. Det var totalt 444 avisartikler som inneholdt terrorbegrepet i uken etter 11. september og 273 artikler i uken etter 22. juli. Som tidligere argumentert regner jeg med at det er nettopp umiddelbart etter slike dramatiske hendelser at forståelsen og avgrensingen av terrorisme og dermed ord og uttrykk endrer seg mest.

Offentlige diskurser og mediespråk utgjør så komplekse fenomener at det er nødvendig med “mixed-method” tilnærminger i studier av ideologiske endringer (Nafstad et al., 2007, 2009; Perse, 2001). Ikke minst når jeg studerer et så komplekst fenomen som terrorisme er det, slik jeg har beskrevet, nødvendig med et design som kombinerer både kvalitative og kvantitative metoder. Mens den tematiske analysen gir mulighet for å kartlegge meningskontekster rundt terrorbegrepet i datamaterialet, kan de longitudinelle analysene gi kunnskap om utviklingen av terrorismediskursen over tid. Brukt alene vil hver av disse analysemetodene ha begrensninger i forhold til hvilken type informasjon de kan gi, men sammen vil de kunne gi en mer helhetlig analyse av utviklingen av terrorismediskursen i Norge gjennom de siste tre tiår.

I denne undersøkelsen kombineres kvalitative og kvantitative metoder genuint i et “mixed design” ved at ord og begreper som blir identifisert gjennom den tematiske analysen av avisartiklene fra uken etter 11. september og uken etter 22. juli benyttes som søkeord i en longitudinell analyse av perioden 1984-2013. På denne måten får vi sett hvordan bruken av ord og uttrykk som er sentrale i uken etter en slik dramatisk hendelse endrer seg gjennom hele 30-årsperioden det er mulig å kartlegge. Videre, for å undersøke eventuelle effekter av hendelsene i respektive 2001 og 2011, vil jeg se på om temaer som var tilstede i media direkte etter hendelsene hadde vært en del av diskursen tidligere, og om temaene fremdeles er tilstede

⁵ Ideelt skulle det selvfølgelig vært 2014, men det er ikke mulig i og med at masteroppgaven min skrives i 2014 og dette året derfor enda ikke er avsluttet.

i tiden etter (det vil si i en tolv års periode for New York og i en to års periode for regjeringskvartalet og Utøya).

Tematisk analyse

For å se om bruken av terrorbegrepet endrer seg over tid må jeg kartlegge meningsstrukturen som terrorbegrepet brukes innenfor i de forskjellige avisartiklene eller tekstene.

Meningskonteksten får jeg fram ved å identifisere ord og uttrykk som brukes i de forskjellige avisartiklene. I og med at samtlige artikler eller tekster inneholder terrorbegrepet – det er jo selve kriteriet for å identifisere artiklene – får jeg på denne måten fram meningskonteksten for terrorbegrepet i de ulike tekstene og hvordan den eventuelt endrer seg over tid.

For å få fram og systematisere meningskonteksten som terrorbegrepet brukes innenfor vil jeg benytte tematisk analyse. For ord og uttrykk i tekstene (avisartiklene) referer til temaer som terrorisme settes i sammenheng med og derfor til enhver tid blir forstått og fortolket i forhold til. Tematisk analyse handler om å identifisere mønstre – temaer – i datamaterialet (Braun & Clarke, 2006). Tematisk analyse forsøker å fange meningen i et datasett gjennom å kartlegge idéene i datamaterialet (Guest, MacQueen & Namey, 2012). I denne analysen av avistekster blir temaene synliggjort og representert gjennom de ulike ord og uttrykk som brukes. I en analyse hvor målet er å finne dominerende temaer og eventuelle endringer over tid i et stort datasett, er det viktig at temaene reflekterer det faktiske innholdet i datasettet. Hva som regnes som et tema, blir det likevel i stor grad opp til den som analyserer å avgjøre (Braun & Clarke, 2006).

Tematisk analyse egner seg godt for å identifisere meningskontekster i tilknytning til terrorismediskursen og eventuelle endringer i disse over tid i avistekster. Tematisk analyse er dessuten velegnet for å kartlegge hovedtrekkene i store og komplekse datasett (Guest et al., 2012). Videre er tematisk analyse en fleksibel metode som ikke er bundet til spesifikke teoretiske eller epistemologiske antagelser (Braun & Clarke, 2006). ”Applied thematic analysis as we define it comprises a bit of everything – grounded theory, positivism, interpretivism, and phenomenology – synthesized into one methodological framework”, presiserer Guest et al. (2012, s. 15). Dette gjør at tematisk analyse egner seg godt i kombinasjon med andre tilnærminger, som de kvantitative longitudinelle analysene av utviklingen over tid som jeg benytter i denne undersøkelsen.

Det finnes i prinsippet to ulike former for tematisk analyse: konfirmerende og eksplorerende. Det er ikke mye forskning om terrorismediskursen i norske medier, derfor var

det mest naturlig å gjennomføre en eksplorerende analyse. Dette betyr at jeg ikke hadde bestemt hvilke temaer jeg ville se etter på forhånd, og at jeg ikke hadde formulert spesifikke hypoteser jeg ønsket å teste (Guest et al, 2012). I en eksplorerende analyse vil "the researcher carefully reads and rereads the data, looking for key words, trends, themes, or ideas in the data that will help outline the analysis ..." (Guest et al., 2012, s. 7 - 8). Gjennom analyseprosessen har jeg også brukt metoden slik den beskrives av Guest et al. (2012).

Avisartiklene som utgjør datamaterialet mitt hadde svært variert innhold. I kartleggingsprosessen var jeg derfor nødt til å ha noen à priori overordnede ideer om hvilke type temaer jeg skulle se etter. Temaet for oppgaven min er terrorismediskursen og meningskonteksten for terrorbegrepet i norske avistekster og endringer over tid. På bakgrunn av beskrivelsen og analysen av terrorisme i teorikapitlet valgte jeg å se spesielt etter temaer som verdier og ideologier, sosiale grupper eller emosjoner. Jeg valgte imidlertid å legge liten vekt på rene faktaopplysninger, som for eksempel hvilke land som ble omtalt eller detaljer i hendelsesforløp. Jeg valgte videre å fokusere på eksplisitte idéer som var synlige i avistekstene i form av ord og uttrykk som ble brukt. I liten grad har jeg forsøkt, slik det også kan gjøres med tematisk analyse, å få fram de implisitte, usagte premissene i tekstene. Temaene jeg finner reflekterer dermed det direkte innholdet i artiklene, og ikke implisitte eller latente meningskontekster. I diskusjonen av funn og resultater kan likevel latente aspekter drøftes med utgangspunkt i det eksplisitte.

Jeg startet de kvalitative analysene med å lese og kartlegge temaer i de ti første tekstene fra hvert av årene 1984 – 1994 – 2004 – 2013. Etter å ha analysert disse totalt 40 tekstene, gikk jeg videre til avisartiklene i tilknytning til de spesielle terrorhendelsene fra 2001 og deretter 2011. Som tidligere nevnt, hadde jeg totalt 444 artikler fra 11/09-2001 til 18/09-2001, og 273 fra 22/07-2011 til 29/07-2011. Jeg hadde ikke på forhånd bestemt det totale antallet tekster jeg skulle analysere, fordi målet var å oppnå et grundig og nyansert bilde av hvilke meningskontekster som kunne observeres i terrorismediskursen i disse to spesielle ukene. Derfor fortsatte jeg å kode nye tekster helt frem til jeg oppnådde teoretisk metning (Flick, 2002). Kriteriet for teoretisk metning var at jeg ikke lenger fant språklige uttrykk for nye temaer som forbedret og nyanserte forståelsen av datamaterialet. I stedetfor opplevde jeg på dette metningspunktet at det var de samme temaene jeg allerede hadde identifisert som gikk igjen⁶.

⁶ Min opprinnelige plan var at etter at jeg hadde analysert tekstene fra 2001 og 2011 skulle jeg gå tilbake til avistekstene fra 1984, 1994, 2004 og 2013, og analysere også disse til jeg oppnådde teoretisk metning for hvert enkelt år. Dette viste seg imidlertid å bli en altfor ambisiøs plan innenfor tidsrammene av en masteroppgave.

Jeg valgte å inkludere alle temaer jeg anså som relevante, uavhengig av hvor fremtredende de var i datamaterialet og hvor ofte de dukket opp. Dette er fordi det ikke nødvendigvis er hvor ofte et tema nevnes som er avgjørende for hvor viktig det er (Braun & Clarke, 2006). Etter å ha fullført kodingen, hadde jeg en lang rekke temaer. For å se hvilke meningskontekster som ble knyttet til terrorisme i henholdsvis 2001 og 2011, sorterte jeg ut hvilke temaer som var felles i beskrivelsen av begge hendelsene og hvilke som var unike for hvert av tilfellene. Dette ga meg tre separate lister av temaer – en liste over temaer som var felles for begge hendelsene, en liste over unike temaer for 11. september 2001 og en for 22. juli 2011. Deretter systematiserte jeg temaene i hver av de tre listene i klynger av mer overordnede temaer som ga mening i sammenheng med hverandre. I tillegg til at temaene i en klynge eller overordnet tema hørte meningsfullt sammen, skulle temaene i en klynge ideelt sett skille seg tydelig fra temaene i andre klynger (Guest et al., 2012). Resultatene fra disse analysene vil legge grunnlaget for diskusjon av meningskontekstene for terrorbegrepet i mediediskursen etter disse hendelsene.

Epistemologi

Psykologisk forskning har ofte hovedfokus på enkeltindividet og grupper, og bruker ofte eksperimentelle design. Samfunnsnivået blir gjerne tillagt lite vekt innenfor psykologisk forskning, og kan heller ikke undersøkes ved hjelp av tradisjonelle design som eksperimenter i laboratorier (Nafstad & Blakar, 2012). Denne undersøkelse har det motsatte utgangspunktet. Jeg undersøker makronivået i samfunnet. Ved å undersøke makronivået, kan en få kunnskap om historiske, sosiale og kulturelle rammeverk som mennesker lever og former sine liv innenfor. Når vi studerer makronivået, ved hjelp av ideologibegrepet slik denne undersøkelsen gjør, kan en få mulighet til å studere ulike psykologiske fenomener slik de faktisk opptrer ute i samfunnet (Nafstad & Blakar, 2012). Billig (1997, s. 51) skriver om en sosialpsykologi som også undersøker samfunnsideologier: “By incorporating historical, anthropological and linguistic insights, this social psychology will draw closer to other social scientific investigations. In doing so, it will be addressing some of the most important issues in the contemporary social sciences”. Jeg deler Billig sitt ståsted om å trekke inn historiske, antropologiske og lingvistiske kontekster for å forstå psykologiske fenomener.

Terrorisme er en integrert del av hverdagsdiskursen i Norge. Dette betyr at jeg studerer diskurser som er med på å utgjøre ideologiske rammeverk for min egen hverdag. I 2001 var jeg for ung til å kunne huske mediedekningen av hendelsen, men jeg fulgte mediedekningen

rundt terrorangrepet i 2011 nøye. Som en deltaker i det samfunnet som man studerer, vil også egne erfaringer og verdier forme forskningen. Som Nafstad og Blakar (2012, s. 291) uttrykker dette forholdet: “(...) in the social sciences and psychology it is unavoidable that the researcher’s own values and ideological perspectives influence research”. I en undersøkelse av ideologier vil både valg av tema for undersøkelsen og valg av søkeord være sensitive for egne verdier og tankesett (Nafstad & Blakar, 2012). Det er derfor viktige å være reflektiv og åpen om de valgene man har tatt gjennom forskningsprosessen (Nafstad & Blakar, 2012), og det er nødvendig å presisere ens overordnede forståelse av hva som kan utgjøre relevant forskning om psykologiske temaer. Jeg er altså opptatt av hvordan vi konstruerer og forstår hendelser og fenomener i samfunnet, og har valgt å studere offentlige mediediskurser fordi jeg mener at dette gir en sentral psykologisk kunnskap om overordnede kontekster for våre handlinger.

Presentasjon og diskusjon av resultater

Dette er en deskriptiv studie. Jeg vil derfor primært presentere og beskrive de meningskontekstene og utviklingsmønstrene som analysene avdekker. Jeg vil imidlertid også knytte resultatene til foreliggende forskning der det er relevant.

Hvordan terrorismediskursen har blitt avspeilet og presentert i norske medier har endret seg mye gjennom de siste tre tiår, som er perioden for mine undersøkelser. Endringene kommer tydelig frem både i de kvalitative analysene og de longitudinelle undersøkelsene. Et første innblikk i diskursive endringer i denne perioden kan man få ved å sammenlikne de to tekstutdragene nedenfor. I 1984 skriver Aftenposten:

Tildelingen av Nobels fredspris for 1984 ble en seremoni som på en uventet og dramatisk måte understreket hvilken vanskelig kamp prisvinneren, biskop Desmond Tutu, fører i Syd-Afrika. Midt under tilstelningen ringte en anonym mann til Dagbladet og hevdet at det var plassert en bombe i Universitetets aula. Politiet ble varslet og fant å måtte avbryte seremonien. Gjestene, med kong Olav i spissen, forlot Aulaen mens den ble gjennomført, og først en time senere kunne biskop Tutu få nobelmedaljen og diplommet. Det var ikke truffet spesielle sikkerhetstiltak på forhånd. Biskop Tutu hadde aldri ventet en slik bombetrussel i Norge. "Gå og hopp i havet. Det pleier jeg å si når vi får slike bombetrusler hjemme i Syd-Afrika. Det får vi ofte, også da jeg kom hjem etter at Nobelprisen var offentliggjort. Men at det skulle skje i Norge, nei, aldri i Norge. Det hadde jeg ikke ventet." (Aftenposten, 1984)

I 1984 fremstod det som utenkelig for Desmond Tutu, vinneren av Nobels fredspris det året, at det kunne komme en bombetrussel i Oslo i forbindelse med prisutdelingen. Enda mer beskrivende for denne perioden er det at heller ikke det norske politiet fant det nødvendig på forhånd med spesielle sikkerhetstiltak under utdelingen av dette årets Nobelpris. I artikkelen fra 2013 fokuseres det derimot sterkt på hvordan vi i Norge skal beskytte mot og forberede oss på potensielle terrorangrep:

Tre av de viktigste statsrådene har ikke meldt inn terrormål som trenger beskyttelse, slik sikkerhetsloven krever. - Dette er ikke akseptabelt, mener Nasjonal sikkerhetsmyndighet. Innen nyttår skulle alle statsrådene ha meldt inn en oversikt til Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM) over hvilke bygninger, anlegg, områder og transportmidler som kan trenge terrorbeskyttelse og sikringstiltak. Denne oversikten er viktig for at både politiet og forsvaret kan planlegge behovet, og vite hvor det er nødvendig å sette inn sikringsstyrker ved et terroranslag. (...) I dag legger Stoltenberg-regjeringen frem sin stortingsmelding med en lang liste med ulike tiltak, som skal vise at Regjeringen har tatt lærdom av 22. juli. (Aftenposten, 2013)

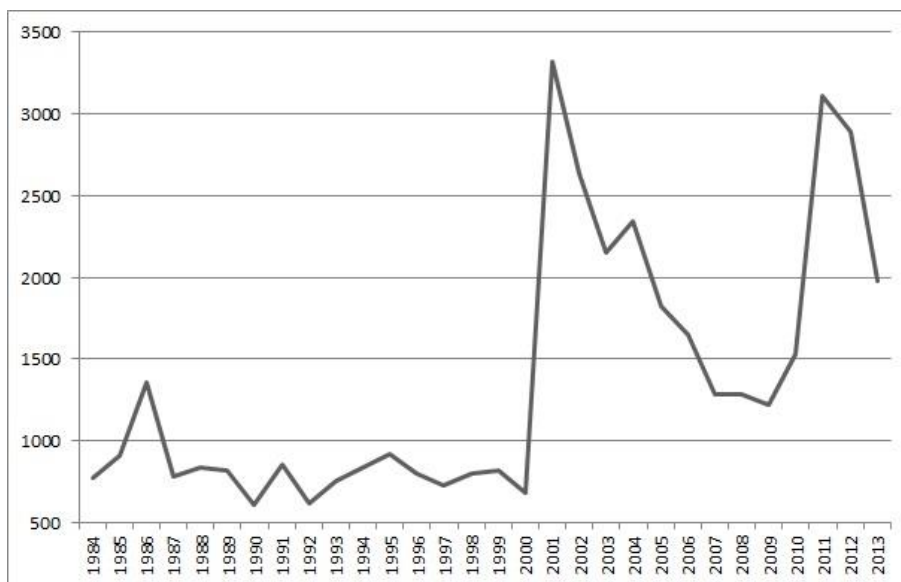
Disse tekstutdragene er bare to enkeltstående utdrag fra Aftenposten om terror og sikkerhet publisert i årene 1984 og 2013. Men de gir et innblikk i og forståelse av to ganske ulike virkeligheter om terror og samfunnstrygghet. Det er ganske usannsynlig at Norge i 2013 kunne gjennomført en fredsprisutdeling uten spesielle sikkerhetstiltak og planer om hvordan potensiell terror skal hindres. Samtidig ville sikringstiltak mot mulige terrorangrep ganske sikkert ikke blitt diskutert på samme måte i 1984 som det blir i 2013. De to tekstutdragene illustrerer dermed tydelig fundamentale endringer i hvordan terrorisme fremstår, vurderes og beskrives i den norske mediediskursen i perioden 1984 - 2013.

Terrorbegrepet i mediediskursen: En longitudinell analyse

Det første vi skal undersøke er utviklingen i bruken av ordet *terror* i mediediskursen i perioden 1984 - 2013. Longitudinelle analyser av ordet *terror* i Aftenposten viser at den totale økning i bruken av terrorbegrepet i denne perioden er på 154 %. Utviklingen av bruken av ordet *terror* i treårsperioden 1984 - 2013 presenteres i Figur 1. Utviklingsmønsteret for bruken av terrorbegrepet i Aftenposten har en korrelasjon på 0,994 (Pearson's r) med det

samlede utviklingsmønsteret til de fem andre avisene som var tilgjengelige i Retriever fra og med 1992 (se metodekapitlet). Utviklingen er signifikant på 0,001-nivå.

Den omfattende økningen i bruken av ordet *terror* fra 1984 til 2013 er, som det kommer frem av Figur 1, ikke en lineær økning. Figur 1 viser derimot hvordan bruken av ordet *terror* i norske medier eksploderte etter terrorhendelsen i New York i 2001. I 2001 var det mer enn en firedobling av antall avisartikler som inneholdt terrorbegrepet sammenliknet med årene før. Videre ser vi at terrorbegrepet faktisk ble mer brukt i norske medier i 2001 enn i 2011, da terrorangrepet mot Oslo og Utøya skjedde. Hvorfor var omtalen av terror så ekstremt høy i norske medier etter hendelsen i New York i 2001? En kunne forvente at terrorbegrepet ble brukt oftere i den norske mediediskursen når et så omfattende og tragisk terrorangrep faktisk fant sted i Norge i 2011.

Figur 1. Utviklingsmønsteret for ordet *terror* i Aftenposten, 1984 – 2013

Som Figur 1 viser om terrorbegrepet i perioden 1984 – 2013 får terrorangrepet i New York i 2001 en massiv dekning av norske medier. Dette er ikke uventet. Terrorangrepet i New York var brutalt, spektakulært og sjokkerende. Videre var ødeleggelsene etter angrepet massive. Tvillingtårnene raste sammen, og deler av det militære hovedkvarteret Pentagon ble ødelagt. Nærmere 3000 mennesker ble drept, og mange flere ble såret. Vi lever også i en globalisert verden. Globaliseringen bringer mennesker i ulike land nærmere hverandre (Arnett, 2002; Eriksen, 2007). Dagens globalisering bidrar følgelig til at hendelser som skjer langt vekk, likevel kan virke nære og relevante. USA er også en innflytelsesrik og svært

mektig nasjon i verden og for Norge. Det er sannsynlig at alle disse faktorene har medvirket til at terrorangrepet i USA fikk en slik helt uvanlig omfattende dekning i norske medier.

Men det som kanskje er mest overraskende når vi studerer grafen, er at terrorbegrepet faktisk ble mindre brukt i Aftenposten i 2011 enn i 2001. Fra den første uken etter terrorangrepet i USA var det 444 artikler i Aftenposten som inneholdt ordet *terror*, mens det i uken etter terrorangrepet i 2011 bare var 273 artikler. Ser vi på hele året, var det 3318 artikler i Aftenposten som inneholdt ordet *terror* i 2001, mens antall artikler i 2011 var 3110. I likhet med angrepet i USA, var angrepet på regjeringskvartalet og Utøya dramatisk, brutalt og uforventet. I tillegg fant det sted innenfor vårt eget nærmiljø og våre egne landegrenser. Det er derfor ganske usannsynlig at terrorangrepet i 2011 skulle bli mindre omtalt i norske medier enn terrorangrepet i 2001. En grunn til at terrorbegrepet ble mindre brukt i 2011, kan følgelig være at denne hendelsen også ble omtalt gjennom andre ord og uttrykk. Grydeland (2012) har studert mediernes dekning av de første 24 timene etter angrepet i Oslo sentrum og på Utøya. Resultatene fra denne undersøkelsen viste at omtalen av hendelsen endret seg etter at identiteten til gjerningsmannen ble kjent. Fra å bli omtalt som en terrorhandling, ble hendelsen da omtalt som en tragedie eller som en kriminell handling (Grydeland, 2012). Som drøftet i teoridelen innebærer valg av ord også ulike opplevelser og forståelser (Harré, 2004: Blakar, 2006). Mens ordet *tragedie* kan brukes om en rekke uønskede hendelser, impliserer for eksempel ordet *angrep* skyld og ansvar (Entman, 1991).

Når man endrer hvordan man omtaler en hendelse, her på bakgrunn av identiteten til gjerningspersonen, tyder det på en opplevelse at den opprinnelige merkelappen terrorisme ikke lenger passer. Som også drøftet i teorikapitlet, har terrorbegrepet en rekke ulike betydninger og bruksområder. Likevel er det i de fleste tilfeller en dominerende konsensus om hva en handling skal betegnes som dersom den finner sted innenfor visse kontekster og involverer visse mennesker (Harré, 2004). Dette betyr at det er visse dominerende forståelser rundt når en handling er en terrorhandling, og når den er noe annet. Analysene til Grydeland (2012) impliserer at etnisk og/eller kulturell bakgrunn hos gjerningspersonen kan ha betydning for hvorvidt en hendelse oppfattes som terror. Terror er noe “de andre” utfører mot “oss”.

Angrepet på Norge i 2011 ble, som angrepet i New York i 2001, beskrevet som en terrorhendelse. Bruken av ordet *terror* steg kraftig, faktisk mer enn fordoblet seg, i 2011 i forhold til årene før. Dette viser at fortolkningsrammen terrorisme ble brukt. Men i 2011 viste det seg at terroristen ikke var en av “de andre” eller spesielt forskjellig fra oss i majoriteten.

Anders Behring Breivik var ikke en fremmed. Han var ikke fra et annet land, og med en annen etnisk, religiøs eller kulturell bakgrunn. Behring Breivik hadde i de fleste av samfunnets sosiale kategorier vært en av “oss”. Dette kan ha bidratt til en mer differensiert mediediskurs om hendelsen i Norge i 2011 sammenliknet med hendelsen i USA i 2001 som var en utvetydig terrorhandling. Forfatter Lars Saabye Christensen beskriver i et leserinnlegg i Aftenposten den 28. juli 2011 reaksjonen på at terroristen ikke var “en annen”:

Hvem gjør dette? Hvem kan gjøre dette? Så viser det seg: Han er ikke en annen. Han vokste opp rett i nærheten. Han gikk på de samme skolene. Vi står så å si ansikt til ansikt med ham. Dette feige, grenseløse bakholdsangrepet rammer oss derfor på en måte som setter vår forstand og moral på den ytterste prøve. Det menneskelige innebærer også det umenneskelige. (Christensen, 2011)

Felles og unike meningskontekster for terrorbegrepet i mediediskursen

Valg og endring av ord og begreper innebærer ulike opplevelser og forståelser. For systematisk å kartlegge likheter og ulikheter i bruken av terrorbegrepet i norske medier etter henholdsvis angrepet i New York og angrepet i Oslo og på Utøya, har jeg gjennom tematisk analyse kartlagt hvilke andre ord og begreper som knyttes til terrorbegrepet i den norske mediediskursen den første uken etter de to hendelsene (se metodekapitlet). Som drøftet er ord og begreper med på å skape forståelsesrammer og gir dermed mening til selve terrorbegrepet. Ord og begreper som knyttes til terrorbegrepet er *meningskontekster*. Meningskontekstene kan være enten felles eller unike for terrorhendelsene i New York og Oslo/Utøya. Det er dette som nå skal belyses. Felles meningskontekster er de begrepene som er til stede den første uken etter terrorangrepet i både New York og i Oslo og på Utøya. Unike meningskontekster er de begrepene som bare ble brukt ved en av de to hendelsene den første uken etterpå.

Fra meningskontekstene som ble kartlagt i den tematiske analysen får jeg tre meningsmodeller: En modell for meningskontekster som er felles for de to hendelsene, og to som er unike for hver av de to hendelsene. For hver av de tre modellene over meningskontekster vil jeg presentere longitudinelle analyser. Dermed får jeg utviklingsmønsteret over tid for hvordan sentrale meningskontekster knyttes til terrorbegrepet.

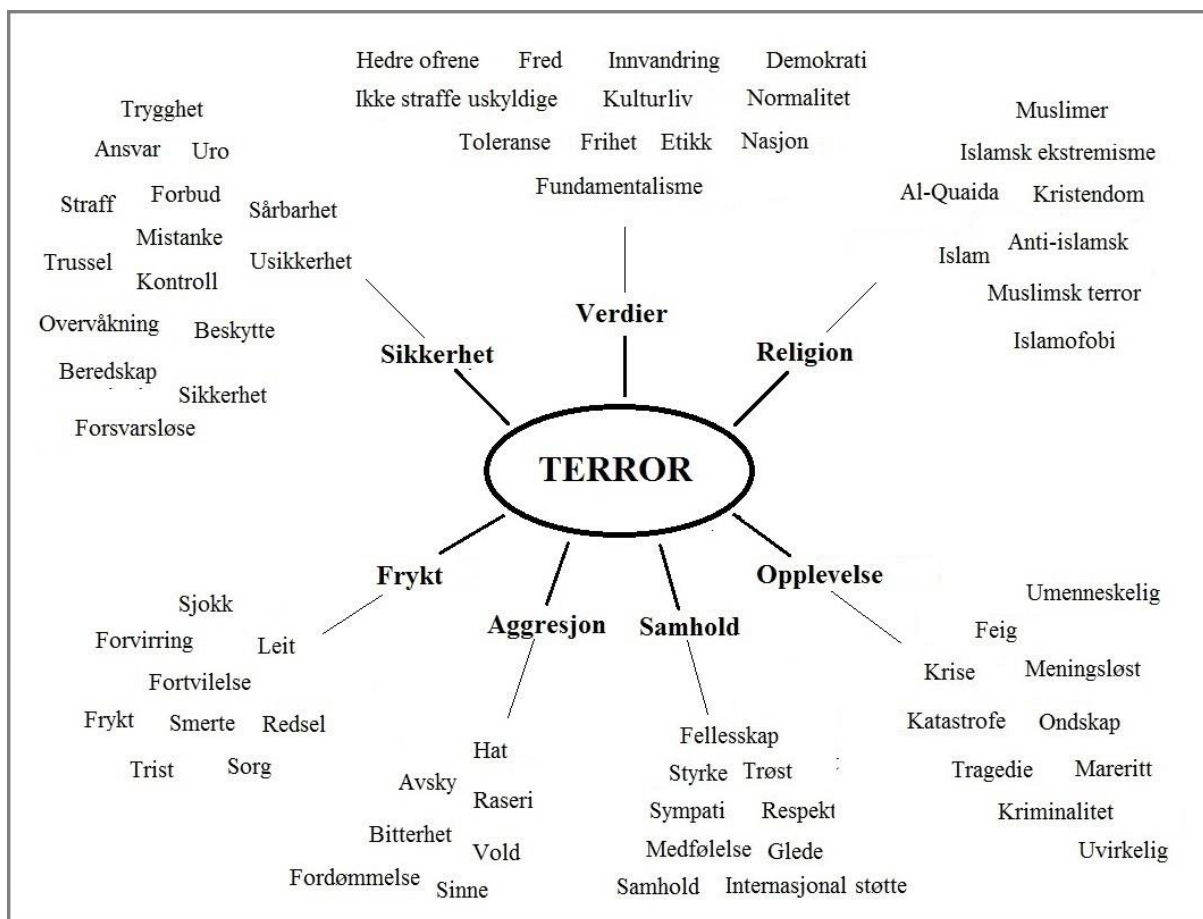
Jeg vil enkelte ganger presentere og drøfte utviklingsmønstre som viser likheter i bruken av sentrale meningskontekster for årene 2001 og 2011. Jeg har da valgt å presentere likheter som forteller noe om terrorens natur. Vi skal først se på hvilke meningskontekster

som er felles for terrorhendelsene i New York i 2001 og i Oslo og på Utøya i 2011 i den norske mediediskursen den første uken etter de to angrepene. Jeg vil også presentere noen utviklingsmønstre som synliggjør spesielt interessante forskjeller knyttet til terrorbegrepet for de ulike hendelsene. Slike ulikheter fremgår ikke av figurene over meningskontekster (Figur 2, Figur 17 og Figur 22), men synliggjøres gjennom presentasjonen av de longitudinelle utviklingene.

Felles meningskontekster for terrorbegrepet i mediediskursen i 2001 og 2011

Terrorangrepet i New York i 2001 og terrorangrepet i Oslo og på Utøya i 2011 er selvfølgelig ulike på en rekke områder. Hendelsene skiller seg blant annet på hvor i verden de fant sted, gjerningspersoner, omfanget av døde og skadede, og selve hendelsesforløpet i seg selv. I tillegg søkte terrorangrepet i Norge i stor grad ramme et spesifikt politisk parti, mens angrepet i USA favnet bredere. Likevel kan mange av meningskontekstene som knyttes til terrorbegrepet i den norske mediediskursen i uken etterpå være felles. Meningskontekstene som er felles for terrorbegrepet i uken etter angrepet i New York i 2001 og Oslo/Utøya i 2011, altså ord og begreper som ble knyttet til begge de to terrorhendelsene i mediediskursen, presenteres i den første av de tre meningsmodellene jeg har utviklet.

Som vi ser i Figur 2, klassifiserte jeg de felles meningskontekstene tilknyttet terrorbegrepet i uken etter angrepet i 2001 og 2011 inn i syv overordnede temaer: Verdier, sikkerhet, frykt, aggresjon, samhold, opplevelse, og religion. Som Figur 2 viser er det en rekke meningskontekster som er felles i den norske mediediskursen for terrorangrepet i New York i 2001 og terrorangrepet i Oslo og på Utøya i 2011. Dette betyr ikke nødvendigvis at begrepene knyttes til terrorbegrepet i samme grad, eller at de blir brukt på samme måte, ved de to hendelsene. For å illustrere likheter og forskjeller i hvordan de felles meningskontekstene knyttes til terrorbegrepet, vil jeg derfor også presentere utviklingsmønsteret for hvordan noen av de sentrale meningskontekstene for hvert av de syv overordnede temaene knyttes til terrorbegrepet i perioden 1984 – 2013.

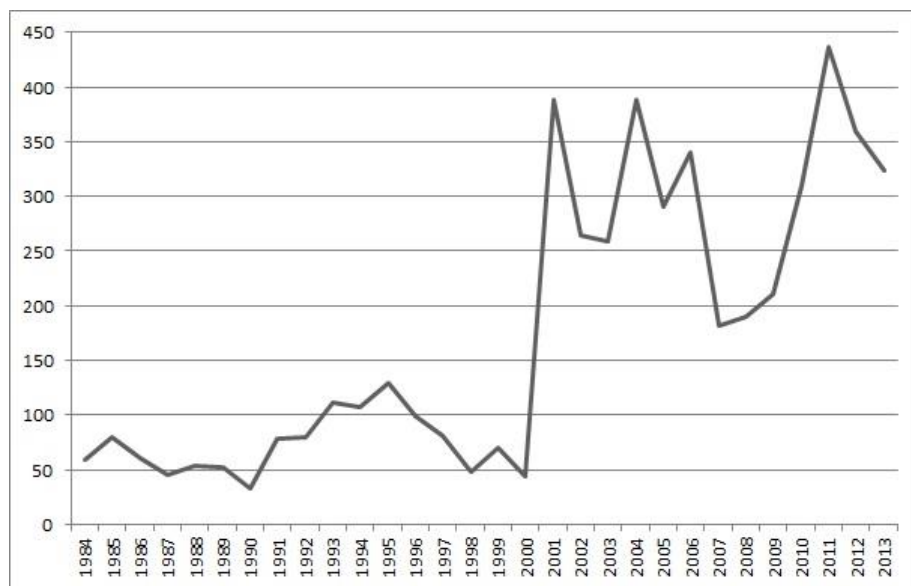

Figur 2. Felles meningskontekster for terrorbegrepet i 2001 og 2011

Religion. En rekke meningskontekster pekte mot at religion er et sentralt aspekt ved terrorismediskursen i norsk media i uken etter terrorhendelsene både i New York og i Oslo og på Utøya. Som vi ser, er islam fremtredende i det overordnede temaet religion. La oss derfor først se på utviklingsmønsteret over hvordan *terror* og *muslim* opptrer sammen, altså i de samme artiklene, i den norske mediediskursen fra 1984 til 2013. Utviklingsmønsteret over *terror* og *muslim* presenteres i Figur 3⁷. Figuren viser hvordan terrorbegrepet var knyttet til begrepet *muslim* allerede i 1984. Dette året ble det publisert rundt 60 artikler hvor disse begrepene opptrer sammen. Koblingen mellom *terror* og *muslim* eksisterte dermed også i forkant av terrorhendelsen i New York i 2001. Men bruken av de to ordene sammen øker kraftig i 2001. Fra å være brukt sammen i 50 artikler i året 2000, ble begrepene brukt sammen i underkant av 400 artikler i 2001. Siden 2001 har det imidlertid vært variasjoner fra år til år i

⁷ For samtlige ordkombinasjoner jeg presenterer korrelerer utviklingsmønsteret i Aftenposten 0,9 eller høyere (Pearson's r) med det utvalget av aviser som brukes i Ideologiprojektet for å kontrollere om Aftenposten er representativ (se metodekapitlet), noe som er signifikant på 0,001 nivå. En hovedårsak til at så mange korrelasjoner er så høye er selvsagt at "terror" er med som basisord i samtlige søk.

hvor ofte *terror* og *muslim* brukes samtidig, men bruken har jevnt over holdt seg på et høyt nivå. Utviklingsmønsteret som den longitudinelle undersøkelsen avdekker viser at *muslim* er en viktig meningskontekst for terror i mediediskursen i Norge.

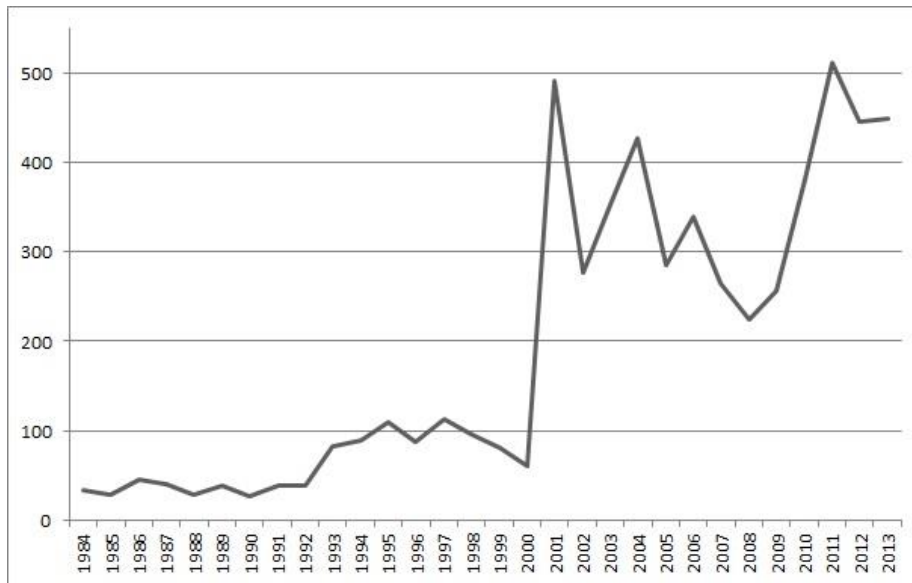

Figur 3. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og muslim, 1984 - 2013

Når vi undersøker bruken av begrepene *terror* og *islam* for tidsperioden 1984 - 2013, finner vi et tilsvarende utviklingsmønster som for *terror* og *muslim*. Figur 4 viser bruken av *terror* og *islam* sammen i perioden. Vi ser videre at terrorhandlingene i Oslo i 2011 fører til mer bruk av både *terror* og *muslim* i samme artikkel, og *terror* og *islam* i samme artikkel. Begge begrepene knyttes i enda sterkere grad sammen med terrorbegrepet i 2011 enn i 2001, til tross for at terroristen i Oslo var en etnisk norsk og kristen mann.

En medvirkende faktor til at *terror* og *islam*, og *terror* og *muslim*, ble spesielt tett koblet i 2011, kan være Behring Breiviks islamofobiske holdninger (Grydeland, 2012). For Behring Breivik sendte ut et omfattende dokument, sitt såkalte manifest, til en rekke mottakere per epost noen timer i forkant av angrepet. I dokumentet ga han uttrykk for sterke høyreekstreme og islamofobiske holdninger. Dette kan ha bidratt til *terror* og *islam* ble brukt sammen i så mange artikler. Grydeland (2012) påpeker også at mange muslimer ble utsatt for hets rett etter angrepet fordi muslimske terrorister ble mistenkt for å stå bak. Imidlertid er det lite sannsynlig at disse faktorene kan forklare at *muslim* og *islam* knyttes så sterkt til terrorbegrepet også i 2012 og 2013. I 2013, som er det siste året jeg har tilgang til, er det faktisk mer enn seks ganger så mange artikler (449) som bruker *terror* og *islam* sammen som

det var i 2000, året før terrorhandlingen i New York (59 artikler). På samme måte som *terror* og *muslim*, er også *terror* og *islam* solid forankret i mediediskursen etter terrorangrepet i 2001. At disse ordkombinasjonene holder seg stabilt høye, viser hvor stor innvirkning terrorangrepet i 2001 hadde på terrorismediskursen i norske medier. Høyst sannsynlig er mye av bakgrunnen for den høye bruken av disse begrepene sammen en frykt for fremtidige terrorangrep fra muslimske aktører.

Figur 4. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og islam, 1984 - 2013

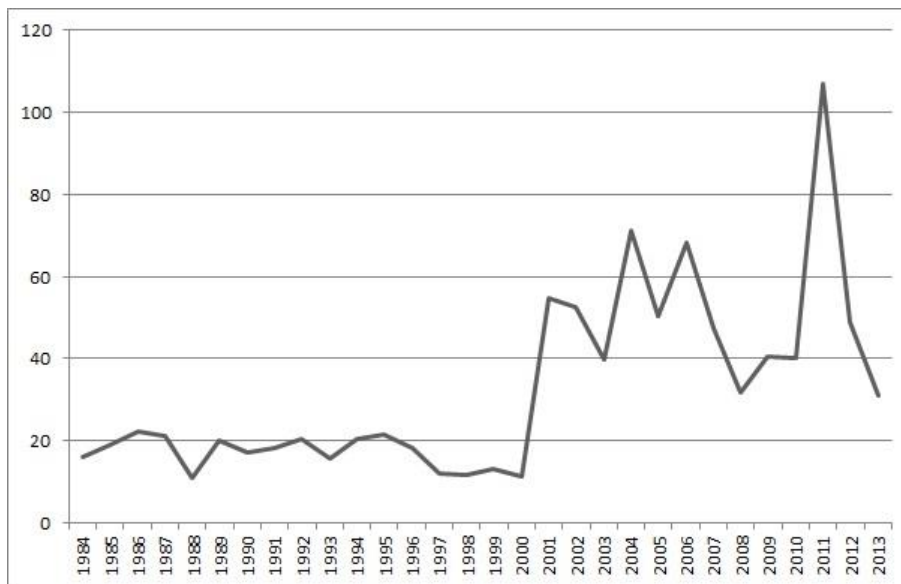
La oss se på begrepet *kristen*, en annen felles meningskontekst under temaet religion. Hvordan kombineres *kristen* med begrepet *terror* i mediediskursen? Søket på *terror* og *kristen* er gjort slik at alle varianter av ordet *kristen* kommer med, deriblant kristendom⁸.

Utviklingsmønsteret i perioden 1984 - 2013 vises i Figur 5. Mens *islam* og *muslim* har vært sentrale meningskontekster for terrorbegrepet i mediediskursen siden terrorangrepet i 2001, er koblingen mellom *terror* og *kristen* både mer spesifikk for 2011, og mer forbigående. Bruken av *terror* og *kristen* sammen var høyest i 2011, da de to begrepene ble benyttet sammen i litt over 100 artikler.

Koblingen mellom *terror* og *kristen* er som vi ser i Figur 5 svakere enn koblingen mellom *terror* og *islam*. Selv i 2011 da ordkombinasjonen *terror* og *kristen* var mest brukt, ble imidlertid ordkombinasjonen *terror* og *islam* brukt fire ganger så ofte. At *kristen* er en svakere meningskontekst for terrorbegrepet, selv i 2011, kan forklares ved at

⁸ Ved å søke etter kombinasjonen *terror* AND *kristen* sikrer man at alle variasjoner av begrepene inkluderes.

gjerningsmannen dette året ikke fremstod som en religiøs fundamentalist. Han oppga ikke at han handlet primært på vegne av kristendommen. Behring Breivik trakk frem høyreekstreme holdninger som sin motivasjon.

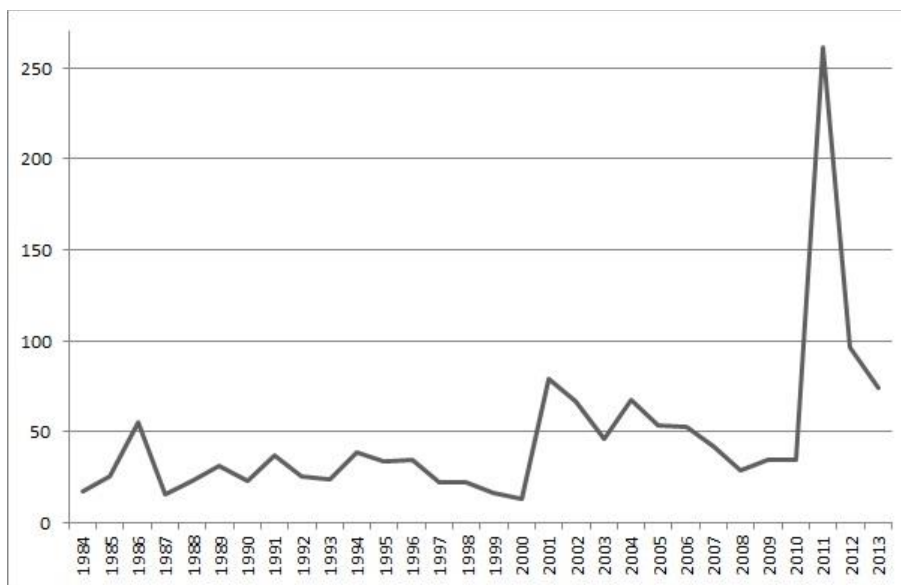
Figur 5. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og kristen, 1984 - 2013

En annen forklaring på at koblingen mellom *kristen* og *terror* er svakere enn *terror* og *islam* kan være at kristendom er den rådende religionen i Norge. Kristendom er dermed ikke noe som knyttes til “de andre”, men den religionen som er den mest dominerende i Norge. Islam kan derimot fremstå som mer ukjent for mange. Dermed kan islam i større grad kobles til “de andre” og til terrorisme.

Samhold. Som presentert i teorikapitlet kan samhold bli ekstra viktig i etterkant av dramatiske hendelser som terrorangrep (Perse, 2001; Collins, 2004; Wollebæk et al., 2011). Det er derfor ikke overraskende at samhold knyttes til terrorbegrepet i mediediskursen både i 2001 og i 2011. At meningskontekster som *samhold* og *felleskap* ble knyttet til terrorbegrepet i den norske mediediskursen både uken etter terrorangrepet i 2001 og terrorangrepet i 2011, betyr imidlertid ikke at de var like fremtredende begge disse årene. Dette ser vi klart i utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen *terror og felleskap* og/eller *samhold* i perioden 1984 – 2013 (se Figur 6).

Felleskap og *samhold* utgjør meningskontekster for terrorbegrepet i betydelig høyere grad uken etter terrorbegrepet i 2011 enn uken etter terrorangrepet i 2001. Mens denne ordkombinasjonen dukket opp litt i underkant av 80 ganger i 2001, ser vi at den brukes i over

260 avisartikler i 2011. Dette er interessant. Det er nærliggende å tenke at avisartiklene som omhandler de to angrepene, speiler kulturelle og sosiale meningssystemer i landet der angrepet fant sted. Fernández, Páez og Pennebaker (2009) gjennomførte også en studie hvor de sammenliknet tekster som omhandlet henholdsvis terrorangrepet i USA i 2001 og i Madrid i 2004. Amerikanske deltakere skrev tekster om terrorangrepet i USA, og spanske deltakere skrev tekster om terrorangrepet i Madrid. Tekstene ble skrevet i perioden tre og åtte uker etter hendelsene. Fernández et al. (2009) fant at ord som representerte sosiale relasjoner og fellesskap, slik som *venner*, *kommunikasjon* og *familie*, var signifikant mer fremtredende i de spanske tekstene sammenliknet med de amerikanske.

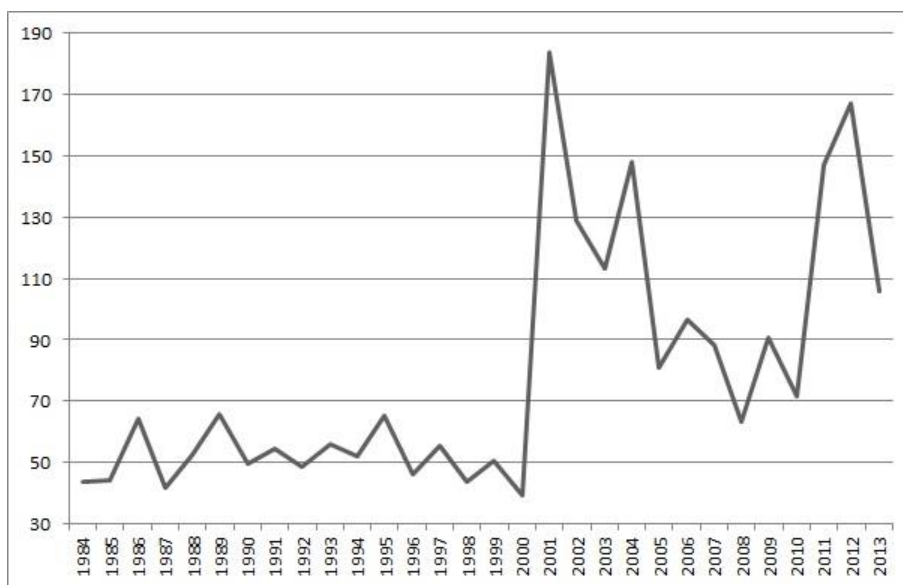

Figur 6. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og fellesskap eller samhold, 1984 - 2013

Fernández et al. (2009) knytter disse resultatene til at USA har en mer individualistisk kultur enn Spania. Selv om samtlige av tekstene i den foreliggende undersøkelsen er produsert av og publisert i den norske avisen Aftenposten, omhandler en rekke av artiklene fra 2001 reaksjoner som oppstod i USA. Det er derfor nærliggende å tenke at meningskonteksten som fremtrer i de norske artiklene fra 2001 og 2011 også kan preges av at hendelsene fant sted i to ulike land med ulike kulturelle verdier og ideologier, som individualisme- og kollektivismeorientering. Norge har hatt en sterkere felles kultur og historie, sammenliknet med USA (Syverstad, 2009). En annen grunn til at *samhold* og *fellesskap* utgjorde sterkere meningskontekster for terrorbegrepet i 2011 enn i 2001, kan være nærheten til selve

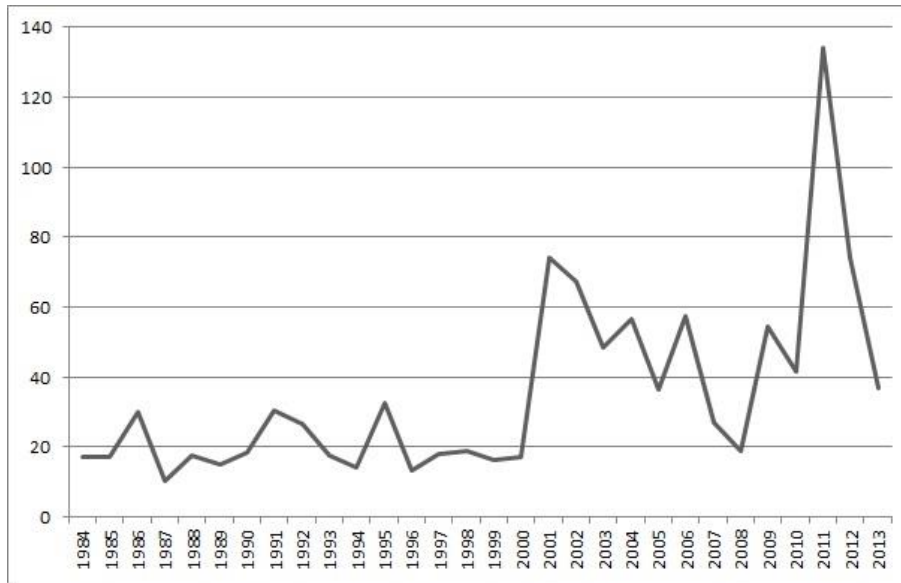
handlingen. Fokus på samhold og fellesskap blir høyere når artiklene omhandler en norsk terrorhendelse som finner sted i eget land. Norske medier kan bidra til å bygge opp samhold og solidaritet mellom mennesker i Norge, men når terrorangrepene skjer i USA, har ikke norske medier den samme funksjonen.

Aggresjon. En emosjon knyttet til terrorbegrepet både etter hendelsene i 2001 og i 2011, er aggresjon. Dette betyr at ord som *sinne*, *raseri* og *hat* har utgjort meningskontekster for begrepet terror i den norske mediediskursen i etterkant av angrepene både i 2001 og 2011. Figur 7 viser det longitudinelle utviklingsmønsteret for hvor ofte *terror* og *sinne* brukes sammen. Utviklingsmønsteret avdekker at antall artikler som inneholder denne ordkombinasjonen stiger sterkt i etterkant av begge de to hendelsene i forhold til årene før. Ordkombinasjonen stiger imidlertid mest, og brukes mest, i 2001. Begrepene *terror* og *sinne* brukes sammen i 184 artikler i 2001, mot 147 artikler i 2011.

Figur 7. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og sinne, 1984 – 2013

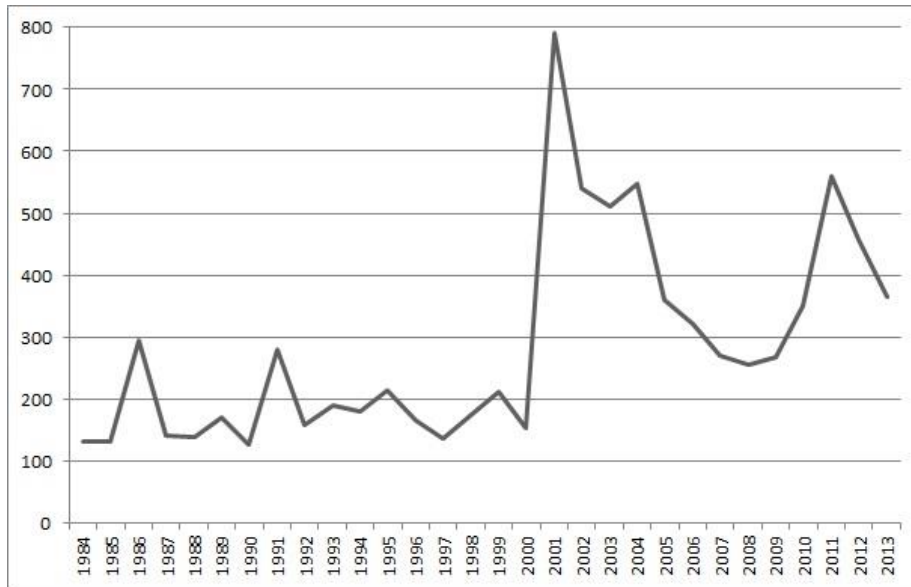
Det er interessant at *sinne* var en sterkere meningskontekst for terrorbegrepet i 2001 enn i 2011. Dette betyr imidlertid ikke at alle dimensjoner av aggresjon var mer fremtredende i 2001 enn i 2011. For under det overordnede temaet aggresjon har jeg også kategorisert meningskonteksten *hat*, og de longitudinelle undersøkelsene viser at *terror* og *hat* kobles sammen omtrent dobbelt så ofte i 2011 sammenliknet med 2001 (se Figur 8). *Hat* er nok en mer fremtredende meningskontekst i 2011 fordi Oslo og Utøya er så nær, mens New York og tvillingtårnene er lenger unna.

Figur 8. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og hat, 1984 – 2013

Frykt. Et annet følelsesord knyttet til terrorbegrepet i mediediskursen både i uken etter angrepet i 2001 og uken etter angrepet i 2011, er *frykt*. Terrorister søker, som drøftet i teorikapitlet, gjennom sine handlinger å skape frykt hos enkeltindivider, grupper og i samfunnet. Terrorangrep utløser vanligvis en frykt både her og nå, og for at noe liknende skal skje igjen. Dette gjelder både dersom man opplever angrepene direkte, eller dersom man bare møter terror gjennom for eksempel media (Ditzler, 2004; Hoffman, 2006; Schuster et al., 2001).

At *frykt* var en felles meningskontekst for terrorbegrepet i etterkant av hendelsene i New York og i Oslo og på Utøya, kommer klart frem når vi følger hvor ofte *terror* og *frykt* brukes sammen over tid. Utviklingsmønsteret for hvor ofte disse to begrepene brukes i samme artikler presenteres i Figur 9. Imidlertid, selv om *terror* og *frykt* kobles sammen både i 2001 og i 2011, ser vi at bruken av de to ordene sammen var tydeligere ved angrepet i New York enn ved angrepet i regjeringskvartalet og på Utøya. Mens denne ordkombinasjonen forelå i nærmere 800 artikler i Aftenposten i 2001, ble den brukt mindre, i litt mer enn 550 artikler, i 2011.

Figur 9. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og frykt, 1984 - 2013

Det kan være flere grunner til at ordet *frykt* knyttes oftere opp mot terrorbegrepet i 2001. Det at en enkelt person har utført handlingen kan gjøre at det fremstår som mindre sannsynlig med nye terrorangrep sammenliknet med angrep fra en gruppe eller et terrornettverk. Et utdrag fra en artikkel fra Aftenposten uken etter angrepet i New York synliggjør hvordan frykt og grupper hører sammen:

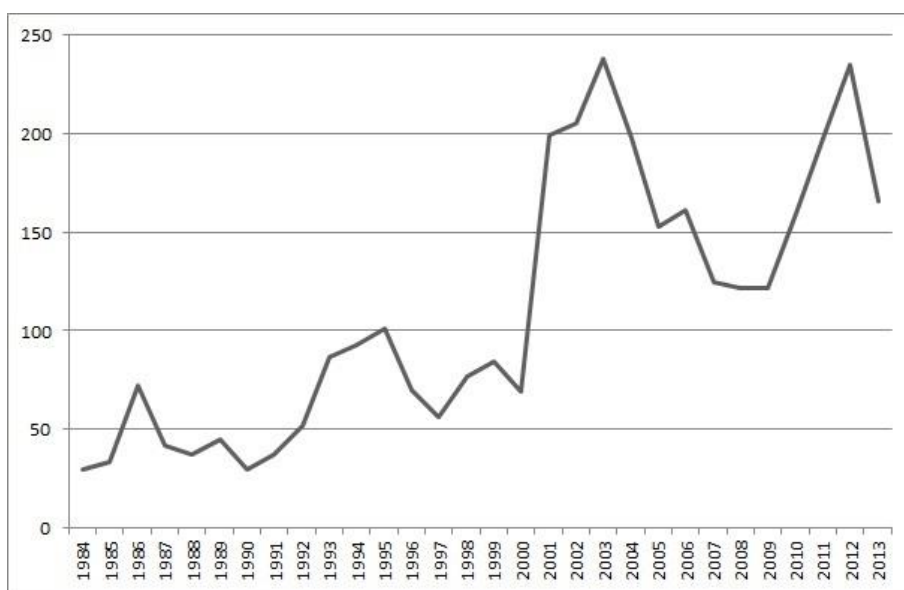
25 personer er arrestert for brudd på immigrasjonslovene i forbindelse med etterforskningen av terrorangrepet, opplyste en regjeringstalsmann i går. (...) Flere medier melder dessuten at amerikanske myndigheter frykter at det fortsatt er terrorister i USA. (Aftenposten, 2001)

Longitudinelle analyser viser imidlertid at ordene *terror* og *trussel* og/eller *trusler* ble koblet sammen i tilnærmet like mange artikler (mellom 230 og 240) i 2001 og 2011 (se Figur 10). Dermed blir det viktig å se på hvordan selve fryktbegrepet ble brukt i henholdsvis 2001 og 2011. I etterkant av terrorangrepet i New York ble det beskrevet former for frykt som neppe var til stede i mediediskursen etter angrepet i 2011. I 2001 ble det for eksempel beskrevet reisefrykt og frykt for hvordan angrepet kunne påvirke økonomien hos ulike selskaper. La oss se på utdraget fra en avisartikkel publisert den 16. september dette året:

Verden, inklusive SAS og mange andre flyselskaper, spør seg hvilke virkninger terroranslagene i USA vil få på kort og lang sikt. Flyselskapene ble umiddelbart berørt av

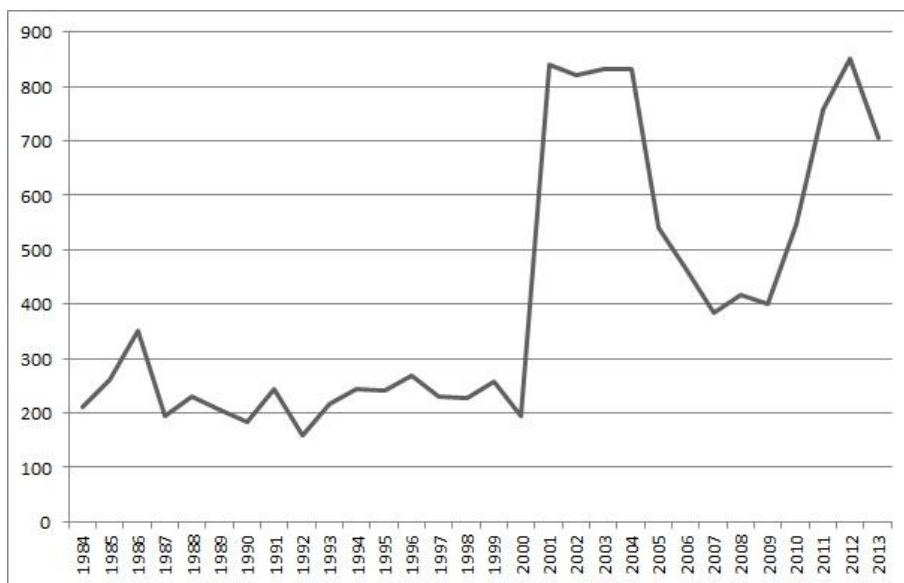
store tap som følge av kansellerte flyvninger og frykter nå, mens flyvninger i samt til og fra USA startes opp igjen, i hvilken grad reise frykt vil gjøre store innhugg i regnskapene. (Aftenposten, 2001).

Fryktbegrepet er følgelig sammensatt, og forskjeller i hva fryktbegrepet er blitt knyttet til i uken etter terrorangrepet i 2001 og 2011 kan dermed ha bidratt til at de to begrepene ble brukt samtidig i færre artikler i 2011. Samtidig er bruken av de to ordene sammen høy både i 2001 og i 2011. *Frykt* er en sentral meningskontekst for terrorbegrepet i mediediskursen.

Figur 10. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og trussel eller trusler, 1984 - 2013

Sikkerhet. Mange meningskontekster som var felles for mediediskursen i uken etter terrorangrepet i New York i 2001 og i Oslo og på Utøya i 2011 var knyttet til sikkerhet. En følelse av frykt og en opplevelse av potensielle trusler skaper behov for tiltak som kan føre til økt grad av trygghet. Økt fokus på sikkerhet kan komme som en reaksjon på økt frykt for nye angrep. Sikkerhet som et fokusområde både i 2001 og 2011, gjenspeiler seg også i mediediskursen fra disse to årene (se Figur 11). Som det går frem av Figur 11, er *sikkerhet* en tett integrert meningskontekst for terrorbegrepet i mediediskursen både i 2001 og i 2011. Denne ordkombinasjonen opptrer i omtrent 850 artikler hvert av årene.

Figur 11. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og sikkerhet, 1984 - 2013

Samtidig blir sikkerhetsbegrepet brukt både likt og ulikt de to årene. To utdrag fra artikler publisert i henholdsvis 2001 og 2011 illustrerer ulikheten:

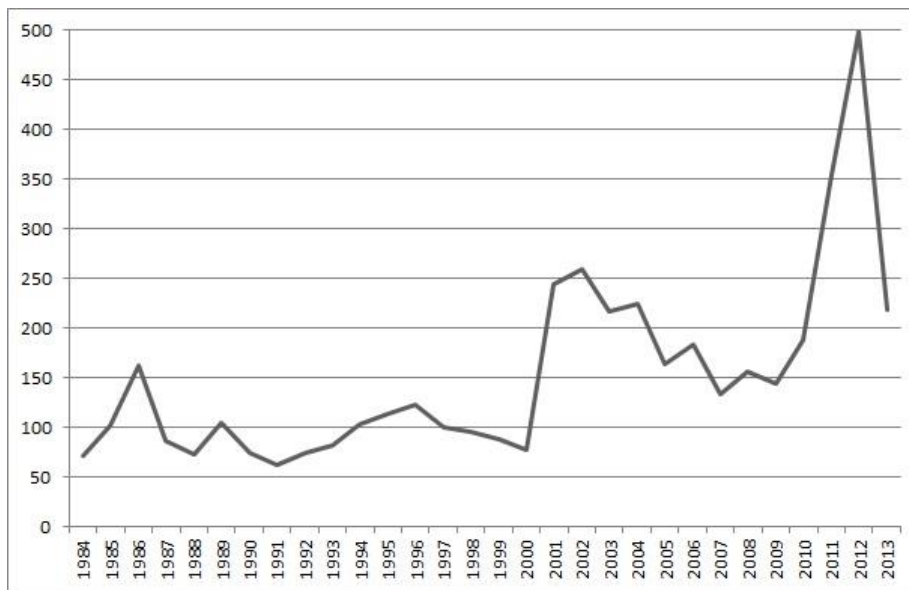
Justisdepartementet i USA vil også be om utvidede rettigheter til å fengsle utlendinger som mistenkes for å planlegge angrep på amerikansk jord. De vil også ha anledning til å avlytte enhver telefon som brukes av personer som er mistenkt, og de vil ha større mulighet til å spore penger som brukes til å finansiere terror-nettverk. (Aftenposten, 2001).

I artikkelen fra 2001 diskuteres drastiske sikkerhetstiltak. La oss sammenlikne dette utdraget med et utdrag fra en artikkel publisert i 2011:

Ordfører Fabian Stang (H) tar nå fatt på kampen mot likegyldighet og intoleranse. (...) Vi må selvsagt ivareta den nødvendige sikkerheten, men vi er nødt til å ha en så åpen by som mulig, er den klare beskjeden fra ordføreren. (Aftenposten, 2011)

Begge utdragene diskuterer sikkerhet, men utdragene viser to svært forskjellige diskurser knyttet til dette temaet. Sikkerhet i mediediskursen den første uken etter angrepet i 2011 ble satt opp mot en annen verdi – nemlig åpenhet. Åpenhet var dermed et tema som, i

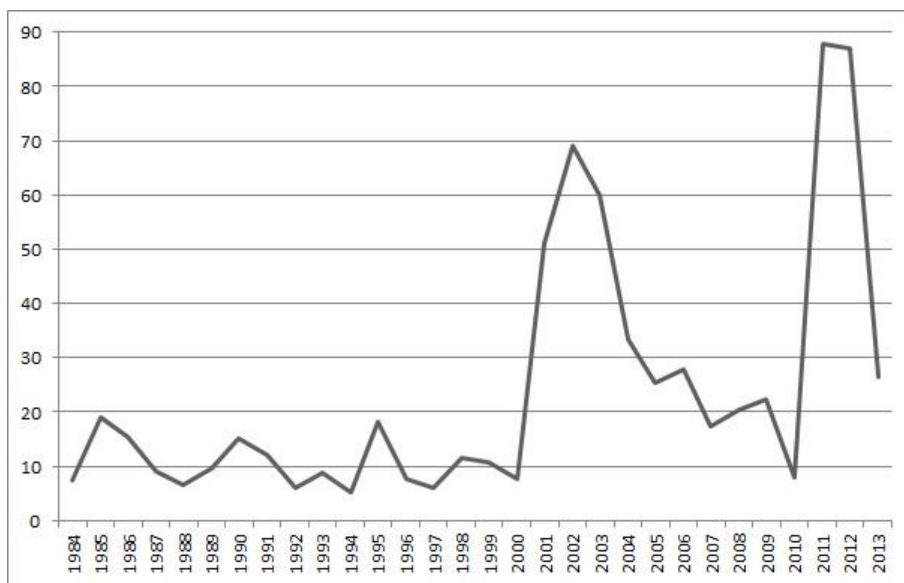
det foreliggende datamaterialet, kun ble funnet i tekstene fra uken etter terrorangrepet i Norge i 2011.

Figur 12. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og straff, 1984 - 2013

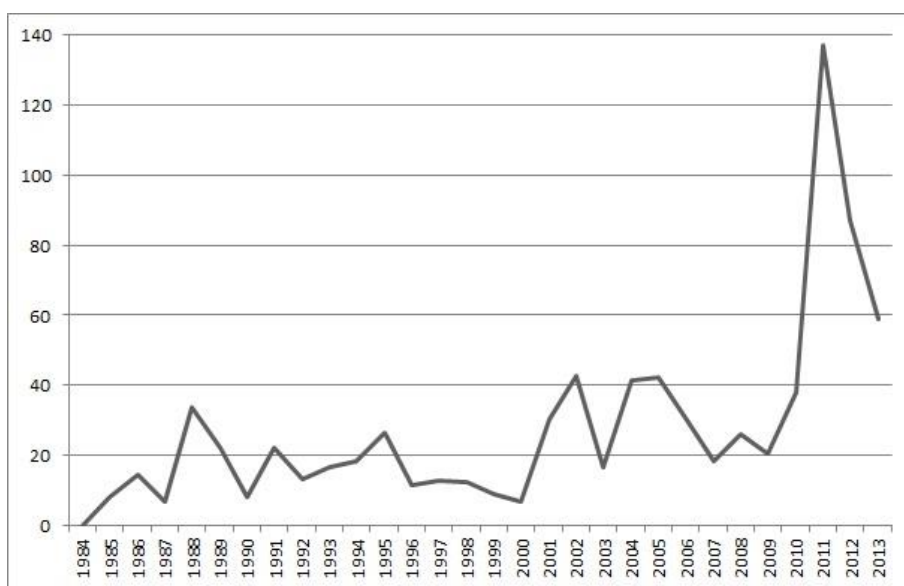
Temaet sikkerhet inneholder også meningskonteksten *straff*. Som vi ser fra Figur 12, knyttes *straff* tett til terrorbegrepet ved begge hendelsene. Imidlertid opptrer *straff* og *terror* i samme artikkel 500 ganger i 2011, mot litt under 250 ganger i 2001. Som vi skal se senere, når vi analyserer de begrepene som utgjør unike meningskontekster for 2001, knyttet man i 2001 også ordene *hevn* og *gjengjeldelse* til terrorbegrepet. I 2011 brukt man derimot mer ordet *straff*.

Opplevelse. Flere av meningskontekstene som ble knyttet til terrorbegrepet i ukene etter de to angrepene, var knyttet til selve opplevelsen eller forståelsen av hendelsen eller gjerningsmennene. Et av disse begrepene var *ondskap*. Som vi drøftet i teorikapitlet, blir terrorister i mediediskursen ofte fremstilt som fullstendig avvikende fra alle normale moralske normer og som ondskapsfulle (Greer & Jewkes, 2005). Figur 13 viser hvordan *terror* og *ondskap* i noe større grad ble knyttet sammen i 2011. Kombinasjonen ble brukt i underkant av 90 ganger dette året, til sammenlikning med 2001 hvor kombinasjonen ble brukt i underkant av 70 ganger. Dette kan sannsynligvis ha å gjøre med at vi i Oslo stod ovenfor en enkelt aktør som ikke døde. Var han ond eller ikke? I New York stod ovenfor en hel gruppe med terrorister som døde, og et ukjent antall bakmenn.

Figur 13. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og ondskap, 1984 – 2013

Verdier. Som vi ser fra Figur 2 over felles temaer, knyttes terrorbegrepet opp til en rekke verdier i samfunnet, blant annet innvandringsverdier. Figur 14 viser utviklingsmønsteret til ordkombinasjonen *terror* og *innvandring*. Figuren viser hvordan *terror* og *innvandring* brukes i samme avisartikkel i litt over 40 tilfeller i 2001, mot nærmere 140 ganger i 2011.

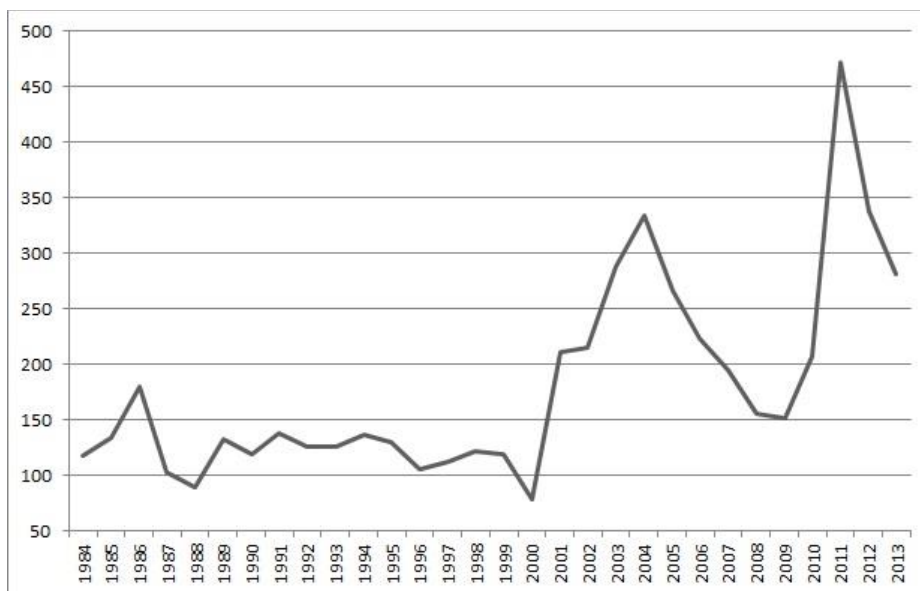

Figur 14. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og innvandring, 1984 - 2013

Det at *innvandring* var en mer utbredt meningskontekst for terrorbegrepet i 2011 enn i 2001, kan nok føres tilbake til at Anders Behring Breivik gjennom manifestet sitt trakk frem motstand mot den norske innvandringspolitikken som en hovedgrunn til sine handlinger. Det

samme var ikke tilfelle ved terrorangrepet i New York, hvor motivasjonen var et sterkt hat mot USA og religiøs fundamentalisme.

En verdi som utgjør en sentral meningskontekst for terrorbegrepet i uken etter de to angrepene, er *demokrati*. Demokrati er en sentral positiv verdi i vestlige samfunn. Som vi ser fra Figur 15, blir også demokratibegrepet knyttet til terrorbegrepet i mediediskursen både i 2001 og 2011. Ordkombinasjonen *terror* og *demokrati* synker aldri under 75 artikler årlig i tidsrommet mellom 1984 og 2013. Vi ser at demokratibegrepet i økende grad brukes i tilknytning til terrorbegrepet etter 2001. Etter 2011 er koblingen betydelig høyere enn den er i 2001.

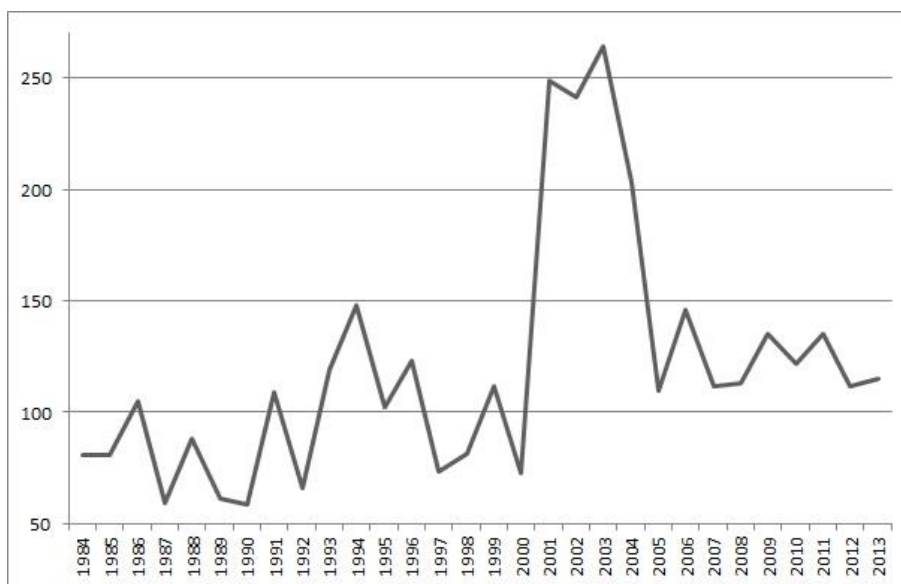
Figur 15. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og demokrati, 1984 - 2013

Aftenposten skriver i uken etter terrorangrepet:

Aps partisekretær Raymond Johansen sa etter møtet at støtten fra de andre partiene varmer. Han betegnet terrorangrepene som et slag mot demokratiet, og dermed alle partier i Norge. Partisekretærene går inn for at skolevalgene skal avholdes, men at ungdomsorganisasjonene skal avstå fra tradisjonelle skoledebatter. (...) Mange kandidater er enten borte eller sterkt traumatisert. Derfor gir vi ungdomsorganisasjonene dette rådet. Men vi skal ikke avlyse skolevalgene. Bruken av stemmeretten er kjernen i demokratiet, sier Johansen. (Aftenposten, 2011)

Utdraget fra Aftenposten synliggjør hvordan demokratibegrepet blir en sentral meningskontekst etter terrorangrepet i Oslo og på Utøya. Angrepet beskrives som et direkte angrep på demokratiet.

Ordet *fred* viste seg også å være et felles ord knyttet til terrorbegrepet i mediediskursen i 2001 og 2011. I likhet med *demokrati*, knyttes også *fred* til terrorbegrepet gjennom hele tidsperioden for undersøkelsen, 1984 – 2013 (se Figur 16). Bruken stiger imidlertid sterkt – fra rundt 75 tilfeller til 250 tilfeller – mellom år 2000 og år 2001. Bruken av ordkombinasjonen går drastisk ned igjen i 2005. Bruken av de to begrepene sammen blir etter dette på et jevnt lavere nivå, og overstiger aldri 150 artikler. Som vi ser, fører ikke terrorangrepet i Norge til noen markante endringer i denne utviklingen.

Figur 16. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og fred, 1984 - 2013

Det er interessant å reise spørsmålet om hvorfor *fred* og *terror* knyttes sammen etter angrepet i 2001, men ikke etter terroren i 2011. Kan det henge sammen med at angrepet på New York ble fortolket mer som en krigserklæring, slik som i det første utdraget fra Aftenposten i denne oppgaven (s. 1)? Ordet *krig* ble brukt i artiklene den første uken etter terrorangrepet i 2001, men ikke i artiklene som var publisert den første uken etter terrorangrepet i 2011. *Krig* er følgelig ikke en felles meningskontekst for 2001 og 2011.

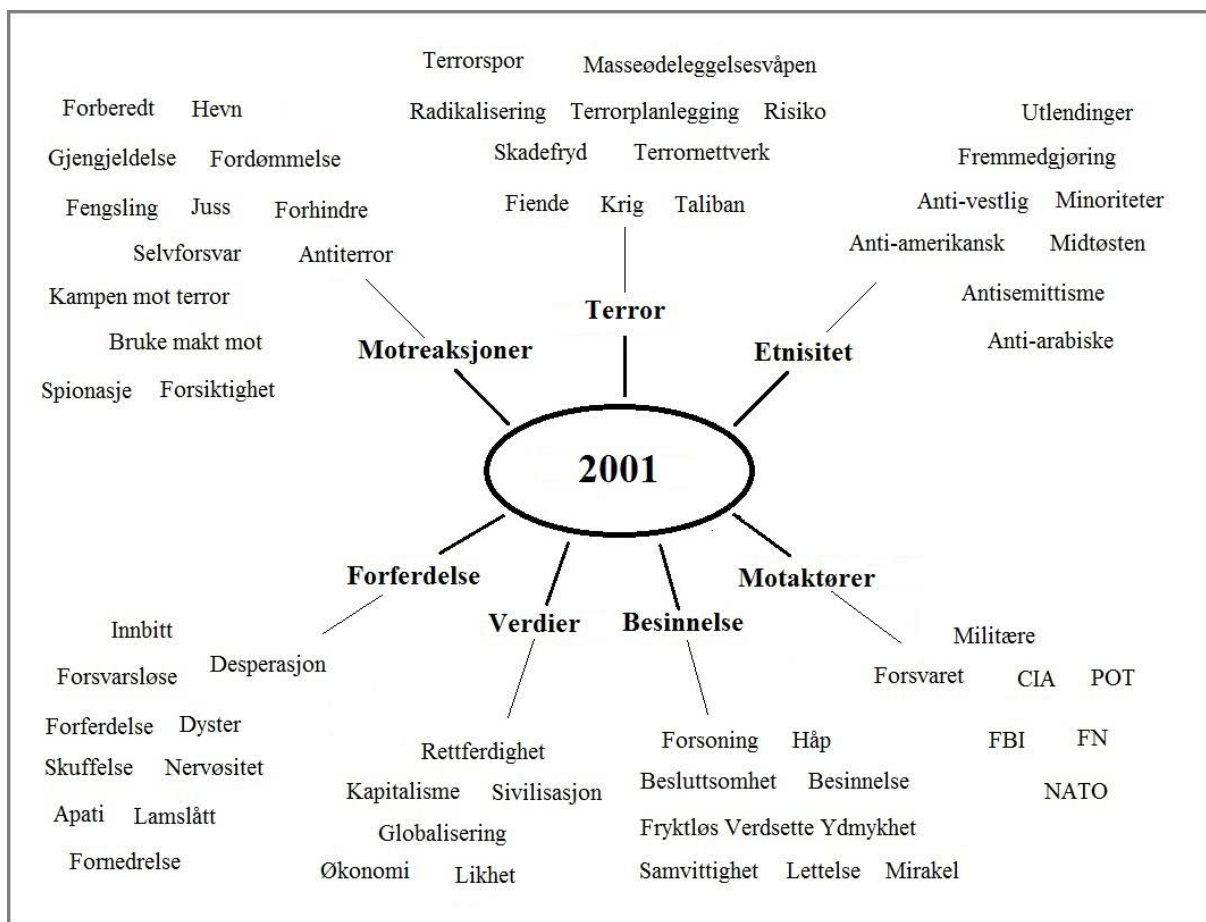
Vi har nå sett på utviklingsmønsteret til meningskontekster til terrorbegrepet som ble brukt både den første uken etter terrorangrepet i New York i 2001, og den første uken etter terrorangrepet i Oslo og på Utøya i 2011; altså meningskontekster som var felles for de to

terrorangrepene. Vi skal nå se på utviklingsmønsteret til meningskontekster som er unike⁹ for bare det ene av de to terrorangrepene. Det å empirisk beskrive det som er felles og det som er unikt kan mer systematisk avdekke og synliggjøre opplevelser og forståelsesrammer knyttet til terror. Som det har gått frem så langt, viser de longitudinelle dataene hvordan terrorbegrepet knyttes til en rekke felles meningskontekster. Meningskontekster er samtidig under stadige endringer.

Meningskontekster for terrorbegrepet uken etter angrepet i New York

Som presentert i metodekapitlet, utviklet jeg gjennom en tematisk analyse tre ulike meningsmodeller. De tre meningsmodellene viser ulike meningskontekster knyttet til terrorbegrepet: De som er felles, og de som er unike for henholdsvis terrorangrepet i New York i 2001 og i Oslo og på Utøya i 2011. En oversikt over meningskontekster tilknyttet terrorbegrepet den første uken etter angrepet i 2001, men ikke brukt den første uken etter angrepet i Norge i 2011, presenteres i Figur 17. Figur 17 viser at de unike meningskontekstene er klassifisert inn i syv overordnede temaer: Verdier, besinnelse, forferdelse, motaktører, etnisitet, terror og motreaksjoner. Det overordnede temaet *verdier* samler meningskontekster knyttet til ulike ideologier og verdier, som *globalisering* og *kapitalisme*. *Besinnelse* henviser til meningskontekster som viser ulike positive emosjoner som ble uttrykt. Motsatt henviser temaet *forferdelse* til ulike negative emosjoner. Det overordnede temaet *motaktører* dreier seg om en rekke spesifikke aktører som ble nevnt i tilknytning til angrepet, slik som FBI, CIA og det amerikanske forsvaret. *Etnisitet* ble det overordnede temaet for alle meningskontekster knyttet til kulturell bakgrunn eller gruppetilhørighet. *Terror* samler meningskontekstene som knyttes til selve handlingen. Til slutt omfatter *motreaksjoner* begreper knyttet til reaksjoner og tiltak knyttet til hendelsen.

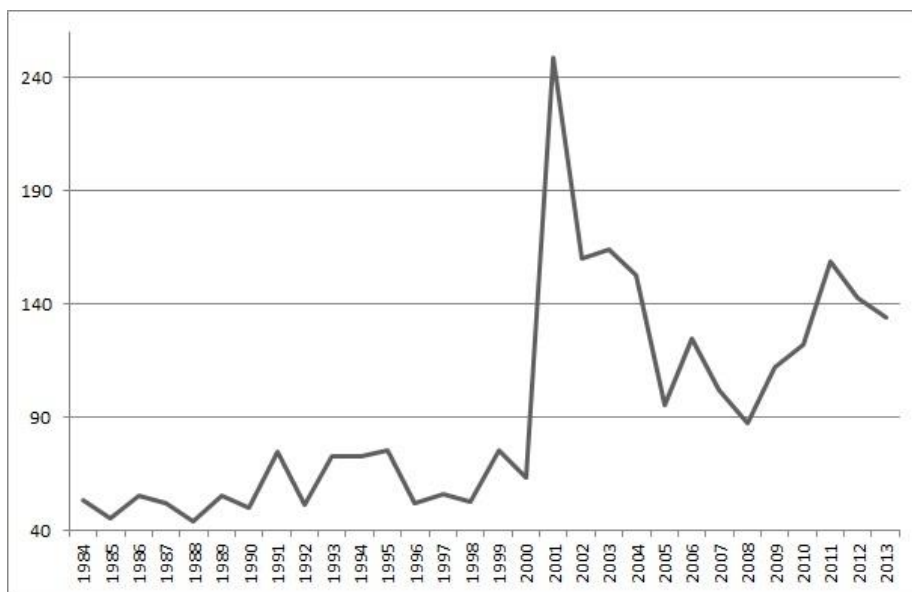
⁹ At en meningskontekst er klassifisert som *unik* betyr at jeg kun fant begrepet i artiklene fra den første uken etter det ene av de to terrorangrepene. At meningskonteksten er klassifisert som unik, betyr ikke at begrepet ikke forekommer i artikler publisert enten tidligere eller senere dette året enn den uken jeg undersøker. Dersom vi hadde kartlagt meningskontekster rundt terrorbegrepet for alle artikler hele året i 2001 og 2011, ville vi høyst sannsynlig fått én enkelt og fullstendig figur hvor alle meningskontekster var inkludert samme år, istedenfor tre forskjellige figurer for meningskontekster som var felles og unike. Likevel kan de unike meningskontekstene vise ulikheter i avspeilingen og presentasjonen av terrorhendelsene den første uken etter de to hendelsene. Longitudinelle undersøkelser av de unike meningskontekstene støtter at en rekke av dem var betydelig mer fremtredende som meningskontekster for terrorbegrepet i det ene av de to årene, enten i 2001 eller i 2011. Undersøkelsene av de unike ordkombinasjonene understreker dermed det vi allerede har sett: at det var ulikheter i meningskontekstene tilknyttet terrorbegrepet i mediediskursen rundt de to hendelsene.

Figur 17. Unike meningskontekster tilknyttet terrorbegrepet i 2001

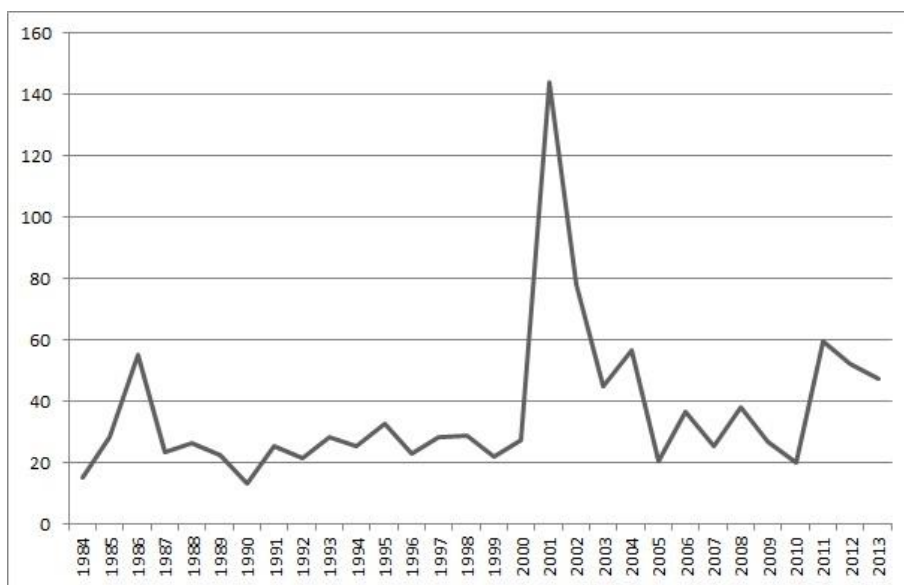
Undersøkelser av unike meningskontekster for New York. Jeg har ikke plass til å presentere samtlige longitudinelle analyser av alle de unike ordkombinasjonene for uken etter terrorangrepet i 2001, og vil derfor velge noen som fremstår som særlig interessante. Jeg vil velge begreper som får frem det særegne ved terrorhandlingen i 2001, som igjen kan utdype forskjellene mellom terrorhendelsene i 2001 og 2011. La det være presisert at klassifiseringen av en meningskontekst som unik, betyr at jeg kun fant begrepet i artikler fra den første uken etter den ene av de to terrorhendelsene (se fotnote 9).

Fiende var blant begrepene som ble knyttet til terrorbegrepet i uken etter angrepet i New York i 2001, men ikke etter terroren i Oslo og på Utøya i 2011. La oss se på den longitudinelle utviklingen for bruken av ordene *terror* og *fiende* sammen i avisartikler. Figur 18 viser at begrepene *terror* og *fiende* opptrådte sammen i 250 tilfeller i 2001, mot omtrent 160 tilfeller i 2011. Dette kan tyde på at terroristene i 2001 i større grad ble omtalt som fiender i 2001 enn hva Behring Breivik ble i 2011. I 2001 var terroristenes tilhørighet til “de andre” ekstra fremtredende.

Figur 18. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og fiende, 1984 - 2013

Hevn og gjengjeldelse er også fremtredende meningskontekster for terrorbegrepet i 2001 når man undersøker bruken av disse ordene og terrorbegrepet sammen longitudinelt (se Figur 19).

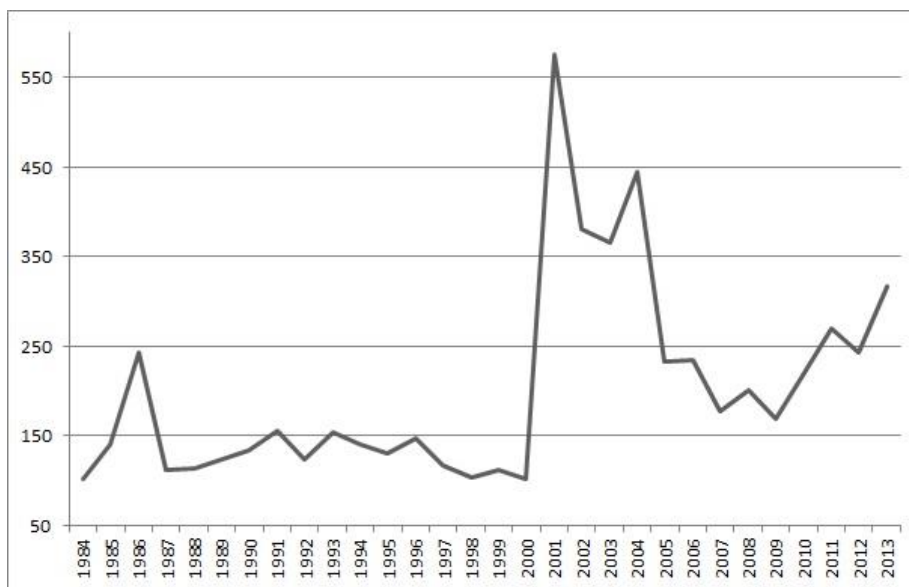

Figur 19. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og hevn eller gjengjeldelse, 1984 - 2013

Hevn og gjengjeldelse kan være tett knyttet til umiddelbar aggresjon mot de som hadde utført handlingen (se Figur 7 for utviklingsmønsteret til ordkombinasjonen terror og

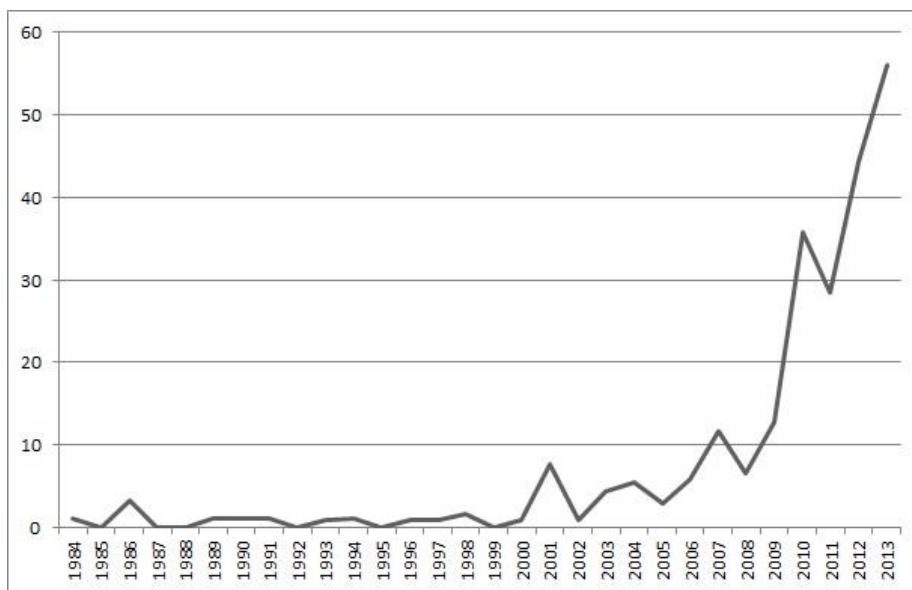
sinne, s. 30). Tidligere så vi også hvordan straffebegrepet ble mer brukt i 2011 enn i 2001 (se Figur 12, s. 35). Hendelsesforløpet til de to terrorangrepene inviterer sannsynligvis til helt forskjellig tenkning om hevn og straff. I Oslo ble terroristen arrestert, og straff blir derfor det naturlige alternativet. I New York døde alle terroristene. Eventuelle bakmenn, sannsynligvis i andre land, kom derfor i fokus. Da blir muligens hevn og gjengjeldelse mer nærliggende enn straff. Dette samsvarer også med utviklingsmønsteret til meningskonteksten *fiende* over. Når en fiende er etablert, kan ønsket om hevn og gjengjeldelse være sterkere enn det mer siviliserte alternativet straff.

Som diskutert i tilknytning til meningskonteksten *frykt* (se Figur 9, s. 32) oppstod det kort tid etter terrorangrepet i 2001 usikkerhet rundt hvordan angrepet ville påvirke økonomien. Økonomi var derimot ikke et tema i mediediskursen den første uken etter terrorangrepet i Oslo i 2011. Imidlertid viser undersøkelser av koblingen mellom *terror* og *økonomi* (se Figur 20) over tid at bruken av de to ordene sammen var relativt høy også i 2011, med over 250 artikler som inneholdt *terror* og *økonomi* sammen i løpet av året.

Figur 20. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og økonomi, 1984 - 2013

Det er heller ikke slik at alle meningskontekstene som fremstår som unike for den ene terrorhendelsen, virkelig er mest utbredt i det aktuelle året. Meningskonteksten *radikalisering* ble i den tematiske analysen av den første uken etter terrorhandlingene registrert som unik for New York i 2001, men når vi ser på den longitudinelle utviklingen år for år viser begrepet seg i praksis å være mye mer brukt i 2011 (se Figur 21).

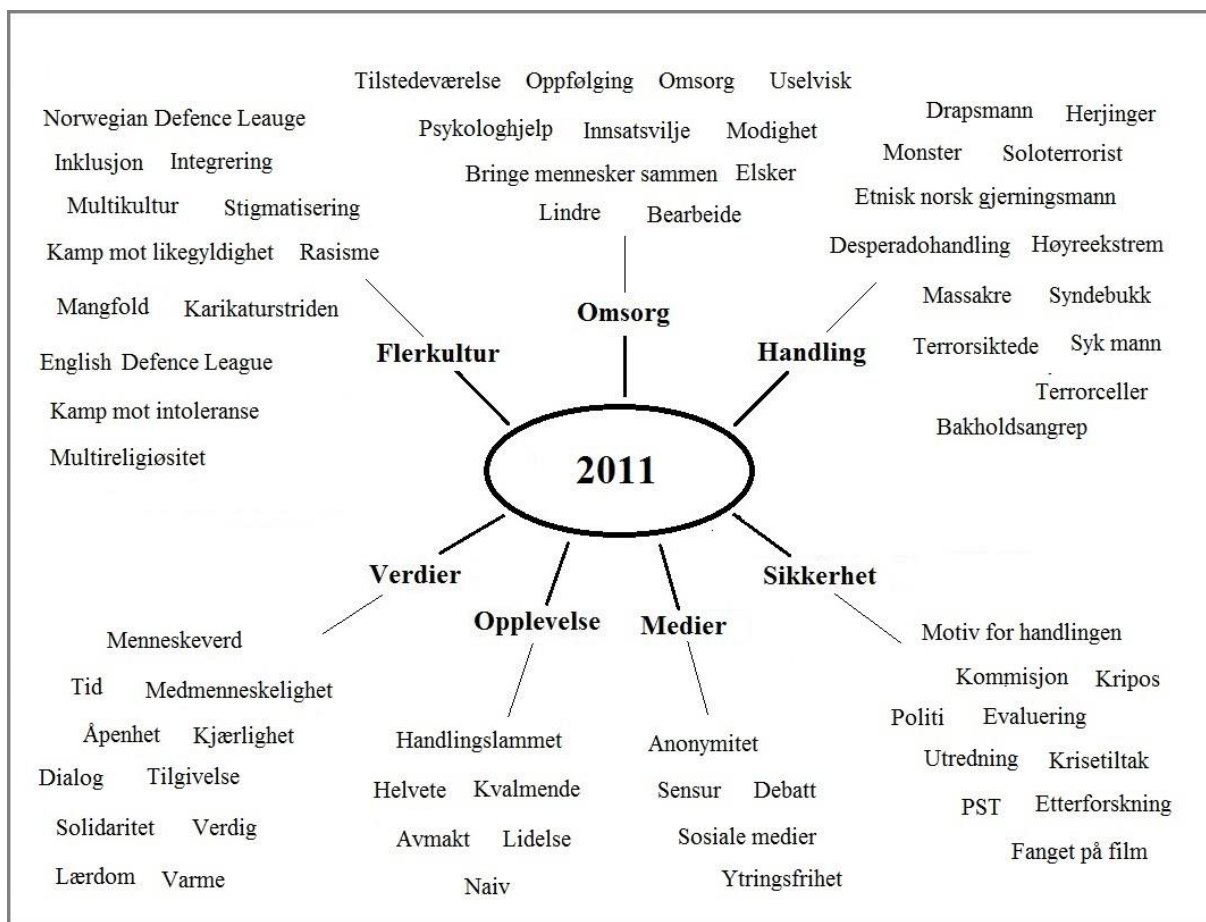

Figur 21. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og radikalisering, 1984 - 2013

Vi har nå sett på noen av de unike meningskontekstene for terrorbegrepet i den norske mediediskursen i uken etter terrorangrepet i 2001. De longitudinelle analysene av hvor ofte terrorbegrepet knyttes sammen med de unike meningskontekstene over tid, viser også at flere av de unike meningskontekstene for 2001 i større grad knyttes til terrorhendelsen i New York enn terrorhendelsen i Oslo gjennom hele året.

Meningskontekster for terrorbegrepet uken etter angrepet i Oslo og på Utøya

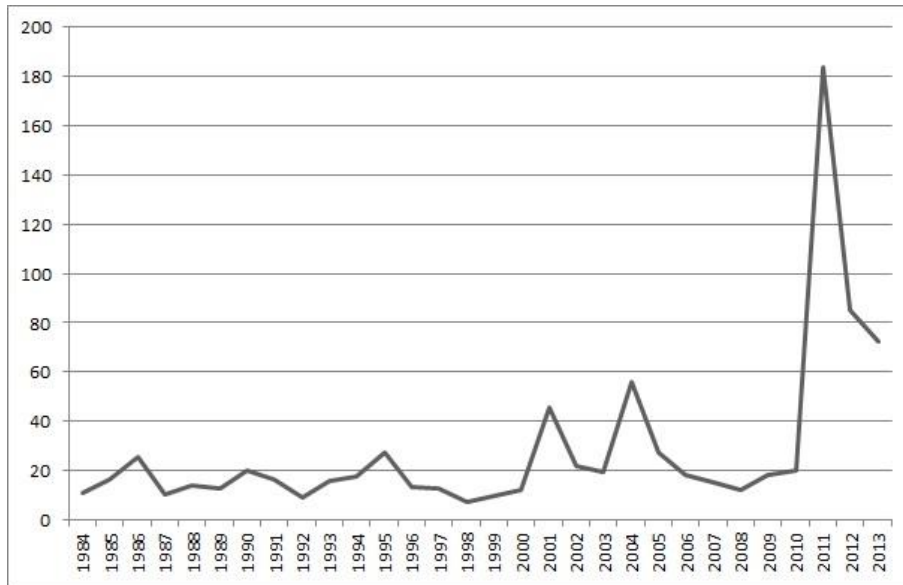
De unike meningskontekstene som ble brukt uken etter terrorangrepet i Oslo og på Utøya, men ikke i uken etter terrorangrepet i New York, er klassifisert inn i overordnede temaer: Handling, omsorg, flerkultur, verdier, opplevelse, medier og sikkerhet (se Figur 22). *Handling* inneholder meningskontekster som referer til hendelsen og gjerningsmannen. *Omsorg* er samlekategori for meningskontekster tilknyttet oppfølgingstiltak og samhold. *Flerkultur* er det overordnede temaet for de mange begreper som refererte til aspekter tilknyttet det flerkulturelle samfunn. Det overordnede temaet *verdier* referer til meningskontekster i form av ideologier eller verdier. Begreper knyttet til emosjonelle reaksjoner på hendelsen er samlet i temaet *opplevelse*. Medier og mediebruk ble debattert i den første uken etter angrepet, og plassert i det overordnede temaet *medier*. Til sist var *sikkerhet* også et overordnet tema for unike meningskontekster tilknyttet terrorbegrepet i uken etter terrorangrepet i Oslo.

Figur 22. Unike meningskontekster tilknyttet terrorbegrepet i 2011

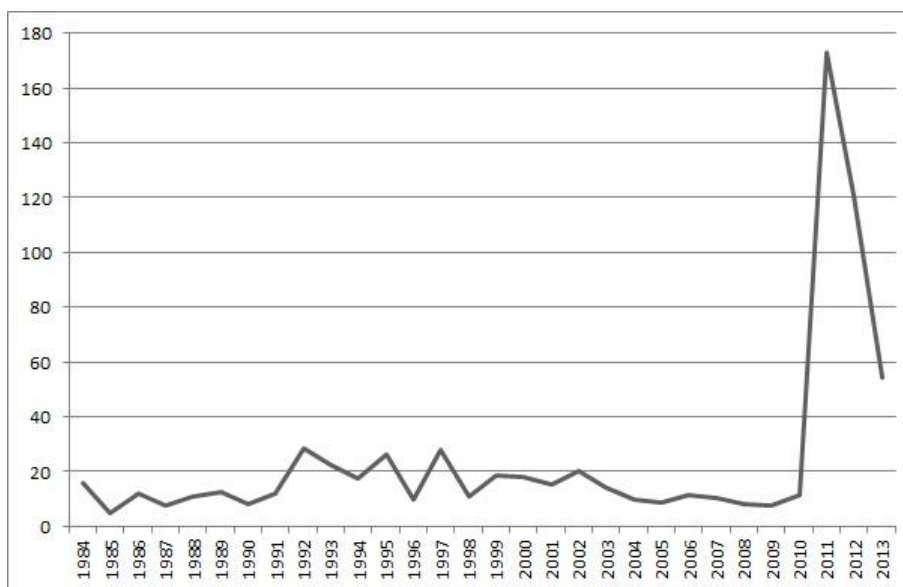
Undersøkelser av unike meningskontekster for Oslo og Utøya. Basert på mine longitudinelle analyser av de unike meningskontekstene for 2011, har jeg valgt å presentere noen av de ordene som understreker det unike i mediediskursen rundt terrorhandlingene i Oslo og på Utøya i kontrast til New York. Først skal vi se på utviklingsmønsteret til ordkombinasjonen *terror* og *omsorg*.

Som vi ser fra Figur 23, ble begrepene *terror* og *omsorg* brukt samtidig i artikler betraktelig oftere i 2011 enn i 2001. I 2001 var det i overkant av 40 artikler som hadde ordkombinasjonen, mens det i 2011 var over 180. Omsorg utgjør i høyere grad en meningskontekst uken etter terrorangrepet i Oslo enn uken etter terroren i New York (se også Figur 6, s. 29).

Figur 23. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og omsorg, 1984 – 2013

Et sterkt verdiladet begrep blant de unike meningskontekstene for den første uken etter terrorangrepet i Oslo og på Utøya er *høyreekstrem*. Den longitudinelle utviklingen av *terror* og *høyreekstrem* presenteres i Figur 24.

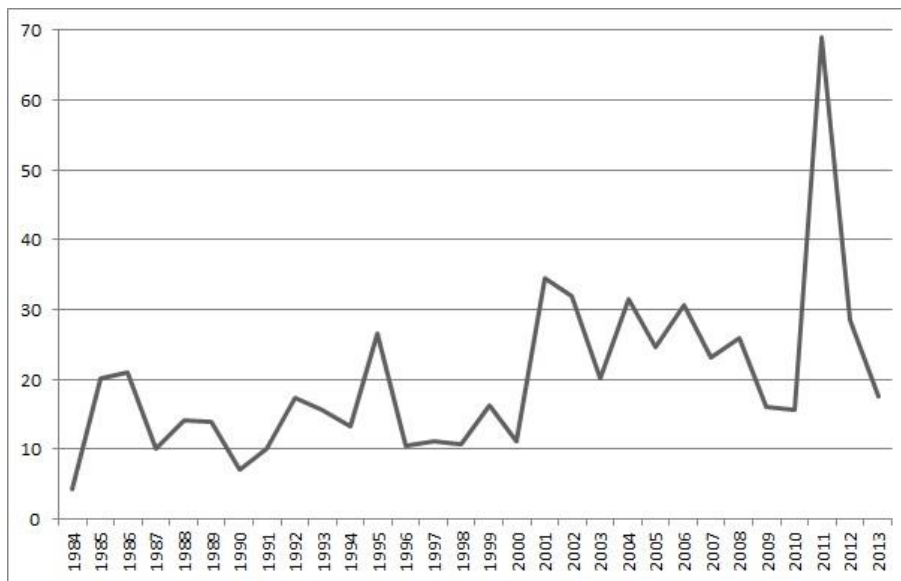
Figur 24. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen terror og høyreekstrem, 1984 - 2013

Figur 24 viser at ordene *terror* og *høyreekstrem* knapt ble brukt sammen i mediediskursen i forkant av hendelsen i 2011. I hele 2001, det året som terrorangrepet i New York fant sted, ble ordkombinasjonen brukt mindre enn 20 ganger. Bruken av begrepene

terror og *høyreekstrem* stiger imidlertid drastisk i 2011, til nærmere 180 ganger. I etterkant ser vi imidlertid hvordan bruken av denne ordkombinasjonen stuper allerede året etter. *Høyreekstrem* er en sterk meningskontekst for terroren i Oslo. At bruken synker fort kan tyde på at denne meningskonteksten i betydelig grad knyttes spesifikt til Behring Breiviks motivasjon heller enn større terrorgrupper og terrornettverk.

Selv om vi etter terrorangrepet i 2011 bare kan følge utviklingen to år etter hendelsene, ser det ut til at koblingen mellom *terror* og *høyreekstrem* svekkes betydelig raskere enn for eksempel koblingen mellom *terror* og *muslim*. Som tidligere vist i Figur 3 (s. 26) har ordkombinasjonen *terror* og *muslim* holdt seg på et høyt nivå etter at den nærmest eksploderte i 2001.

Den siste longitudinelle analysen jeg vil presentere er den som viser utviklingsmønsteret for antall artikler som inneholder *terror* og *rasisme* sammen (se Figur 25¹⁰). Ordene *terror* og *rasisme* ble brukt i samme artikkel 35 ganger i 2001, og 70 ganger i 2011.

Figur 25. Utviklingsmønsteret for ordkombinasjonen *terror* og *rasisme*, 1984 - 2013

Ordkombinasjonen *terror* og *rasisme* ble altså brukt oftere når det var en etnisk nordmann som utførte angrepet, og som i tillegg begrunnet sine handlinger med rasistiske argumenter. Terrorangrepet i 2011 viste oss at terroristen ikke trenger å være en av “de

¹⁰ For ordkombinasjonen *terror* og *rasisme* (Figur 25) er korrelasjonen (Pearson's r) mellom Aftenposten og de fem kontrollavisene på 0,79, altså lavere enn 0,9 som har vært minimumskorrelasjonen for de øvrige kurvene. Figuren har likevel blitt inkludert fordi den viser en svært interessant utvikling, og illustrerer en relevant forskjell mellom terrordiskursen i 2001 og 2011.

andre”. Terroristen kan også være en av “oss”. Lars Saabye Christensen satt ord på hvor uforventet det var at terroren skulle ramme fra en etnisk nordmann i det tidligere gjengitte utdraget (s. 23) fra Aftenposten. Kanskje knyttes også terrorbegrepet i større grad til rasismebegrepet i 2011 fordi terrorangrepet i Oslo utfordret våre antakelser om hvem som kan være terrorister og hvem som ikke er det. Aftenposten skriver i 2011:

Flere moskeer, imamer og muslimske grupperinger har i ettertid hatt markeringer for ofrene, og sammen med alle andre vist at de først og er fremst er mennesker som er i stand til å vise omsorg for sine medmennesker, uansett religiøs bakgrunn. Denne forferdelige episoden har heldigvis ført oss nærmere. Tirsdag kveld ba ordfører Fabian Stang om tilgivelse under minnemarkeringen i World Islamic Mission. I sin korte tale la han vekt på at selv om gjerningsmannen var hvit og bodde i nabolaget til Stang, ble ikke Stang eller andre hvite beskyldt for å være mordere. «Jeg vil heller ikke se på dere som en gruppe når en muslim gjør noe galt. Jeg ber om tilgivelse», var Stangs ydmyke ord. (Aftenposten, 2011).

Utviklingsmønsteret til *terror* og *rasisme* stuper imidlertid like fort som det steg. I likhet med utviklingsmønsteret til *terror* og *kristen*, og *terror* og *høyreekstrem*, stiger ordkombinasjonen *terror* og *rasisme* markant i terroråret 2011, men synker ned til tidligere nivå allerede året etter. Derimot har vi sett at utviklingsmønstrene til *terror* og *muslim*, og *terror* og *islam* eksploderte i 2001. De har siden holdt et jevnt over høyt nivå. La oss følge ordkombinasjonen *terror* og *muslim* helt opp til 2013, det siste året vi har tilgang til. I 2013 er det fire ganger så mange artikler som inneholder både *terror* og *muslim* (324) som *terror* og *høyreekstrem* (55). Dette synliggjør at terrorisme er noe vi fremdeles kobler sterkt til “de andre”.

Kritiske kommentarer til min undersøkelse

Det er to metodologiske svakheter ved min undersøkelse som særlig må trekkes fram: For det første er mine analyser basert på bare en avis, Aftenposten. Imidlertid korrelerer de utviklingsmønstrene jeg finner i Aftenposten nesten perfekt med de utviklingsmønstrene jeg finner i de fem andre avisene som var tilgjengelige i Retriever fra 1992 av. Dette tyder på at mine analyser er representative for det norske mediespråket. For det andre må det nevnes at de longitudinelle analysene fra 1984 til 2013 i større grad enn planlagt ble kvantitative og i

mindre grad kvalitative. Den longitudinelle undersøkelsen var planlagt som et mixed design, men tiden jeg hadde til disposisjon tillot som presentert bare kvalitative analyser av en mindre del av artiklene fra 1984, 1994, 2004 og 2013. Men denne mangelen blir i stor grad kompensert for ved at jeg gjennomførte grundige kvalitative analyser av første uke etter terroren i New York i 2001 og første uke etter terroren i Oslo og på Utøya i 2011. For alle kurvene over utviklingsmønstrene gjennom de siste tretti år viser at de kvalitative endringene i meningskontekstene til terrorbegrepet skjer nettopp i forbindelse med disse to hendelsene. I tillegg har det vært tilfelle, slik det ofte vil være i kvalitativ forskning, at enkelte ord og begreper kunne klassifiseres under to eller flere overordnede temaer i meningsmodellene mine. Jeg har i slike situasjoner valgt den overordnede kategorien som etter mitt skjønn passer best.

Avsluttende kommentarer

Terrorisme er et komplekst sosialt fenomen som har stor innvirkning på både individer og samfunn. De fleste mennesker rammes ikke direkte av terrorhendelser, men får kjennskap til dem og påvirkes gjennom medier. Gjennom å formidle hendelser og gi oss informasjon, forklarer mediene oss hvordan verden fungerer (O'Shaughnessy & Stadler, 2002). Medier er imidlertid ikke nøytrale når de formidler nyheter og informasjon, men representerer isteden virkeligheten på selektive måter (Barker, 2008). Ved terrorhendelser, som bringer med seg frykt og usikkerhet, blir medias rolle som informasjonsgiver forsterket (Perse, 2001). Dette betyr at mediernes dekning av terrorisme og terrorhendelser har stor betydning for hvordan terrorisme forstås.

Innledningsvis drøftet jeg hvor viktig mediedekning er for terrorister. Medier har også flere ganger har blitt kritisert for sin dekning av terrorhendelser og hvordan de, utilsiktet, faktisk hjelper terroristene med å spre sitt budskap (Hoffman, 2006). Terrorhandlinger blir planlagt for å være ekstreme og spektakulære, og media bringer terroristens kampsaker ut til verden. Dette var situasjonen både ved angrepet i New York i 2001, og angrepene i Oslo og på Utøya i 2001. Angrepet i New York i 2001 var svært dramatisk og i tillegg symbolsk, for ved å ødelegge tvillingtårnene ødela terroristene et symbol på den amerikanske kapitalismen og rev ned selve hjertet av byen. Før angrepet i regjeringskvartalet i Oslo og på Utøya hadde Anders Behring Breivik i lang tid planlagt hvordan media skulle skildre ham. Hans mål var at

pressen skulle være en mikrofon for hans person, hans gjerninger og ideologiske standpunkter. Som Aftenposten (2011) beskriver:

Det er fire dager siden Anders Behring Breivik drepte 85 personer på Utøya, men vi vet allerede alt om ham. Hvorfor? Fordi han ønsket det. Han har servert oss et komplett sett av pressebilder, personlige data og hvilke interesser han har. Du, jeg og mediene har slukt alt. Vi har skapt et bilde av ham ut fra premissene en kaldblodig morder selv har utarbeidet i detalj. Anders Behring Breivik planlegger i detalj hvordan han ønsker at verden skal møte ham. (Aftenposten, 2011).

Uten omfattende mediedekning ville terroristers påvirkningskraft på enkeltindivider, grupperelasjoner og samfunnsklima vært mindre. Schuster et. al. (2001, s. 1511) skriver om stressreaksjoner i den amerikanske befolkningen etter terrorangrepet i 2001: "Ongoing media coverage may serve as a traumatic reminder, resulting in persistent symptoms." Fordi terrorhendelser får høy mediedekning, kan de være psykiske belastende for langt flere enn dem som rammes direkte. Frykten for nye angrep kan blant annet føre til stress og depresjoner. Terrorhandlinger er dramatiske, og den omfattende mediedekningen de gis kan bidra til å øke den psykiske belastningen for enkeltindivider og grupper.

I en kronikk publisert på NRK ytring den 23. april 2014 uttrykker Rune Berglund Steen, Ervin Kohn og Shoaib Sultan fra Antirasistisk senter bekymring for ensformig mediedekning av terrorisme. De skriver:

Da PSTs åpne trusselvurdering for 2014 ble sluppet i mars, la nesten all mediedekningen vekt på PSTs omtale av trusselen fra ekstremt muslimsk hold. PSTs inngående vurdering av den høyreekstreme trusselen ble knapt omtalt. (...) To og et halvt år etter et av historiens verste terrorangrep, har norsk offentlighet minimal interesse for vurderingen av risikoen for mer terror fra det ideologiske holdet som faktisk angrep oss. Hvis offentligheten har et ansvar for å bidra til bedre opplysning, kan det ikke sies annerledes enn at dette ansvaret vanskjøttes (Steen, Kohn & Sultan, 2014).

Det er uomtvistelig at terrorhendelser er relevant og viktig stoff for mediene å formidle. Etter en terrorhendelse er mediene sentrale kilder til informasjon om hva som har skjedd, og hva som kan skje videre. At mediene er sentrale formidlere som er med på å forme

samfunnets holdninger til og reaksjoner på slike dramatiske hendelser, gjør det imidlertid viktig at de har en reflektert holdning til egne fremstillinger. Undersøkelsen min støtter opp under at det finnes klare mønstre i hvordan terrorisme formidles, og hvilke kulturelle og religiøse grupper terrorisme særlig knyttes til, i den norske mediediskursen. Medier kan, gjennom å velge visse fremstillinger og fokusområder fremfor andre, bidra til å skape spenninger, intoleranse og fordommer mellom grupper. Mediene kan som drøftet særlig bruke den ekstreme “otherness” som forståelsesramme (Greer & Jewkes, 2005). Samfunn preget av intoleranse og uro er også samfunn som i større grad skaper grobunn for voldsbruk og terrorisme (Hallett, 2004). I en verden hvor medier blir stadig mer innflytelsesrike i den offentlige konstruksjonen av virkeligheten har medier derfor et klart etisk ansvar i sin formidling av terrorisme og terrorhendelser.

Referanser

- Arnett, J. J. (2002). The psychology of globalization. *American Psychologist*, 57, 774-783.
- Barker, C. (2008). *Cultural studies* (3. utg.). Los Angeles, USA: Sage Publications Ltd.
- Barnes, J. (2012, 26. juli). Why is 'terrorism' so hard to define? *Medill National Security Zone*. Hentet fra: <http://nationalsecurityzone.org/site/why-is-terrorism-so-hard-to-define/>
- Billig, M. (1997). Discursive, rhetorical, and ideological messages. I C. McGarty & S. A. Haslam (red.), *The message of social psychology* (s. 36-53). Oxford: Basil Blackwell.
- Blakar, R. M. (2006). *Språk er makt* (7. utg.). Oslo: Pax Forlag.
- Bongar, B. (2007). The psychology of terrorism. Defining the need and describing the goals. I Bongar, B., Brown, L. M., Beutler, L. E., Breckenridge, J. N. & Zimbardo, P. G. (red.), *Psychology of terrorism* (s. 3-12). New York, USA: Oxford University Press.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*. 3: 77-101.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development – experiments by nature and design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Chiu, C.-Y. & Hong, Y.-Y. (2006). *Social psychology of culture*. New York, USA: Psychology Press.
- Christensen, L. S. (2011, 28. juli). Det gir ingen ro. *Aftenposten Morgen*, s. 5.
- Collins, R. (2004). Rituals of solidarity and security in the wake of terrorist attack. *Sociological Theory*. 22(1): 53-87.
- Cooper, H. H. A. (2001). Terrorism: The problem of definition revisited. *American Behavioral Scientist*, 44(6), 881-893.
- Crenshaw, M. (2000). The psychology of terrorism: An agenda for the 21st century. *Political Psychology*, (21)2, 405-420.

- Ditzler, T. F. (2004). Malevolent minds: The teleology of terrorism. I F. M. Moghaddam & A. J. Marsella (red.), *Understanding terrorism: Psychosocial roots, consequences and interventions* (s. 187-206). Washington, DC, USA: American Psychological Association.
- Entman, R. M. (1991). Framing US coverage of international news: Contrasts in narrative of the KAL and Iran Air incidents. *Journal of Communication*, 41(4), 6-27.
- Eriksen, H. T. (2007). *Globalization*. Oxford: Berg.
- Fernández, I., Páez, D. & Pennebaker, J. W. (2009). Comparison of expressive writing after the terrorist attacks of September 11th and March 11th. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 9(1), 89–103.
- Flick, U. (2002). *An introduction to qualitative research* (2. utg.). London: Sage Publications ldt.
- Ginges, J., Scott, A., Sachdeva, S. & Medin, D. (2011). Psychology out of the laboratory. The challenge of violent extremism. *American Psychologist*, 66(6), 507–519.
- Greer, C. & Jewkes, Y. (2005). Extremes of otherness: Media images of social exclusion. *Social Justice*, 32(1), 20–31.
- Grydeland, S. (2012). Fra “terror” til “tragedie”. I S. Brurås (red.), *Mediene og terroraksjonen – studier av norske mediers dekning av 22. juli*. (s. 85-110). Norge: Unipub.
- Guest, G., MacQueen, K. M. & Namey, E. E. (2012). *Applied thematic analysis*. London: Sage Publications Ltd.
- Guin, D.-L. T. & Hoffman, B. (1993). The impact of terrorism on public opinion, 1988 – 1989. *RAND*. Hentet fra: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/2006/MR225.pdf
- Hallett, B. (2004). Dishonest crimes, dishonest language: An argument about terrorism. I F. M. Moghaddam & A. J. Marsella (red.), *Understanding terrorism: Psychosocial roots, consequences and interventions* (s. 49-67). Washington, DC, USA: American Psychological Association.

- Harré, R. (2004). The social construction of terrorism. I F. M. Moghaddam & A. J. Marsella (red.), *Understanding terrorism: Psychosocial roots, consequences and interventions* (s. 91-102). Washington, DC, USA: American Psychological Association.
- Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism. Revised and expanded edition*. New York, USA: Colombia University Press.
- Jørgensen, W. M. & Phillips, L. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Fredriksberg, Danmark: Roskilde Universitetsforlag.
- LaFree, G. & Dugan, L. (2007). Introducing the Global Terrorism Database. *Terrorism and Political Violence*, 19, 181–204.
- Mahan, S. G. & Griset, P. L. (2013). *Terrorism in perspective* (3. utg.). California, USA: Sage Publications Inc.
- McCauley, M. (2007). Psychological issues in understanding terrorism and the response to terrorism. I Bongar, B., Brown, L. M., Beutler, L. E., Breckenridge, J. N. & Zimbardo, P. G. (red.), *Psychology of terrorism* (s. 13-31). New York, USA: Oxford University Press.
- McCormick, G. H. (2003). Terrorist decision making. *Annual Review of Political Science*, 6: 473–507.
- McGarty, C. (1999). *Categorization in social psychology*. London: Sage Publications Ltd.
- Miguel-Tobal, J. J., Cano-Vindel, A., Gonzalez-Ordi, H., Iruarrizaga, I., Rudenstine, S., Vlahov, D., & Galea, S. (2006). PTSD and depression after the Madrid March 11th train bombings. *Journal of Traumatic Stress*, 19(1), 69–80.
- Moghaddam, F. M. (2004). Cultural preconditions for potential terrorist groups: terrorism and societal change. I F. M. Moghaddam & A. J. Marsella (red.), *Understanding terrorism: Psychosocial roots, consequences and interventions* (s. 103-117). Washington, DC, USA: American Psychological Association.
- Nafstad, H. E. & Blakar, R. M. (2012). Ideology and social psychology. *Social and Personality Psychology Compass*, 6(4), 282-294.

- Nafstad, H. E., Blakar, R. M., Carlquist, E., Phelps, J. M. & Rand-Hendriksen, K. (2007). Ideology and power: The influence of current neo-liberalism in society. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 17, 313-327.
- Nafstad, H. E., Blakar, R. M., Carlquist, E., Phelps, J. M. & Rand-Hendriksen, K. (2009). Globalization, neo-liberalism and community psychology. *American Journal of Community Psychology*, 43, 162-175.
- Nafstad, H. E., Blakar, R. M., Botchway, A., Bruer, E. S., Filkukova, P. & Rand-Hendriksen, K. (2012). Communal values and individualism in our era of globalization: A comparative study of three different societies. I Knoop, H. H. & Delle Fave, A. (red.). *Well-Being and Culture: Cross-Cultural Advancements in Positive Psychology*. (s. 51-69). Dordrecht, Nederland: Springer Publishing.
- Nafstad, H. E., Blakar, R. M. & Rand-Hendriksen, K. (2009). Individualisme og fellesskapsverdier i det norske samfunn. I H. E. Nafstad & R. M. Blakar (red.). *Fellesskap og individualisme*. (s. 149-163). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Nafstad, H. E., Carlquist, E. & Blakar, R. M. (2012). Towards a psychology for a humankind and a planet under multiple threats: A social psychology of ideology. I J. P. Valentim (red.). *Societal approaches in social psychology*. (s. 61-79). Bern, Sveits: Peter Lang Publishing.
- O'Shaughnessy, M. & Stadler, J. (2002). *Media and society: An introduction*. Victoria: Oxford University Press.
- Perse, E. M. (2001). *Media effects and society*. New Jersey, USA: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Rand-Hendriksen, K. (2008). Ideological changes measured through changes in language: Development, description and preliminary validation of a new archival method. (Upublisert hovedoppgave). Universitetet i Oslo, Oslo.
- Schudson, M. (2003). *The sociology of news*. J. C. Alexander (red.). New York, USA: W. W. Norton & Company.

Schuster, M. A., Bradley, S. D., Jaycox, L. H., Collins, R. L., Marshall, G. N., Elliott, M. N., . . . Berry, S. H. (2001). A national survey of stress reactions after the September 11, 2001, terrorist attacks. *The New England Journal of Medicine*, 345(20), 1507 – 1512.

Steen, R. B., Kohn, E. & og Sultan, S. (2014, 23. april). Bekymringsmelding: Høyreekstremisme. *NRK Ytring*. Hentet fra:
http://www.nrk.no/ytring/bekymringsmelding_hoyreekstremisme-1.11677915

Syverstad, C. (2009). Fellesskap og individualisme i globaliseringens tidsalder. (Upublisert masteroppgave). Universitetet i Oslo, Oslo.

Terror. (2010). I *Bokmålsordboka*. Hentet fra: <http://www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=terror&bokmaal=+&ordbok=bokmaal>

Traugott, M., Brader, T., Coral, D., Curtin, R., Featherman, D., Groves, R., . . . Willis, R. (2002). How Americans responded: A study of public reactions to 9/11/01. *Political Science & Politics*, 3, 511 – 516.

Wollebæk, D., Enjolras, B., Steen-Johnsen, K. & Ødegård, G. (2011). Hva gjør terroren med oss som sivilsamfunn? *Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor*. Hentet fra: <http://www.sivilsamfunn.no/Ressurser/Publikasjoner/Notater/2011-009>

Wollebæk, D., Enjolras, B., Steen-Johnsen, K. & Ødegård, G. (2012). Ett år etter 22. juli - har rosetoget gått? *Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor*. Hentet fra: <http://www.sivilsamfunn.no/Ressurser/Publikasjoner/Rapporter/2012/2012-005/%28language%29/nor-NO>